

JEAN-PAUL SARTRE

VÉDŐBESZÉD AZ ÉRTELMISÉGIEKÉRT

Fordította: Dékány András

A fordítást az eredetivel egybevetette: Szénási Éva

Jean-Paul Sartre 1905-ben született Párizsban. Középiskolai tanulmányait La Rochelle-ben és Párizsban végezte. 1924-től a párizsi École Normale Supérieure hallgatója, s itt szerez filozófiatanári diplomát 1929-ben. A 30-as években Le Havre-ban, Laon-ban, majd Párizsban tanít filozófiát. 1933-34-ben németországi tanulmányúton vesz részt, behatóan megismerkedik a husserli fenomenológiával, s Heidegger filozófiájával. A második világháború kitörésekor bevonul katonának; 1940-ben német fogságba esik. Később bekapcsolódik a francia ellenállási mozgalomba. 1945-ben megalapítja a Les Temps Modernes című folyóiratot. Az 1950–60-as években aktív közéleti tevékenységet folytat, előadókörutakon vesz részt. Elítéli a franciák algériai, s az amerikaiak vietnami háborúját. Bírálja Csehszlovákia 1968-as megszállását is, s 1968 után az újbóloldallal keres kapcsolatot. 1980 április 15-én hal meg Párizsban.

Főbb filozófiai művei:

L'imagination (1936)

Esquisse d'une théorie des émotions (1939)

L'imaginaire (1940)

L'être et le néant (1943)

L'Existentialisme est un humanisme (1946)

Critique de la raison dialectique (1960)

L'idiot de la famille. Gustave Flaubert de 1821 à 1857 (1971–72)

A kötetbe felvett írás Jean-Paul Sartre 1966 szeptember-októberében Japánban tartott előadásainak szövegét tartalmazza. Az előadások híven adják vissza Sartre ama alkotói korszakának szellemét, amely A dialektikus ész kritikájának megjelenése (1960) és az 1968-as párizsi május-júniusi események közé esik. Egyúttal ezekben az előadásokban előlegezi meg azt a magatartást, melyet a szerző a 68-as párizsi események idején képviselt.

Első előadás

Mi egy értelmiségi?

I. Az értelmiségi helyzete

Csak a szemrehányásokat tekintve, melyekkel elhalmozzák őket, az értelmiségieknek igen nagy bűnösöknek kell lenniük. Meglepő egyébként, hogy e szemrehányások mindenütt ugyanazok. Japánban, például, amikor a japán sajtónak és a japán folyóiratoknak a nyugati világ számára angolra fordított számos cikkét olvastam, megérteni véltem, hogy a Meidzsi korszak után meg hasonlós következett be a politikai hatalom és az értelmiségiek között; a háború után, s főként 1945 és 1950 között, azt mondta volna az ember, hogy megragadták a politikai hatalmat és sok bajt okoztak. Ha ugyanebben az időszakban a mi sajtónkat olvassuk, úgy tűnik, hogy uralkodtak Franciaországban, és katasztrófákat idéztek elő: ez önöknél, miként nálunk, egy katonai összeomlás után (mi a miénket győzelemnek nevezzük, Önök az önökét vereségnek), a társadalom újrafelfegyverzésének korszaka volt a hidegháború segítségével. Az értelmiségiek semmit nem értek volna e folyamatból. Itt, miként nálunk, ugyanazon hatalmas és ellentmondásos okoknál fogva ítélik el őket. Önök azt mondják, hogy az értelmiségiek a kultúra megőrzésére és továbbadására valók, hogy tehát lényegüknél fogva *konzervatívok*, ámde tévedtek tisztüket és szerepüket illetően, kritikussá és tagadókká váltak, hogy szüntelenül nekitámadva a hatalomnak, csak a rosszat látták országuk történetében. Következésképpen *mindenben* tévedtek, ami nem lenne annyira súlyos, ha nem csapták volna be a népet az összes fontos esetben.

A nép becsapása! Ez azt jelenti: elérjük, hogy a nép fordítson hátat saját érdekeinek. Az értelmiségiek tehát rendelkeznének bizonyos hatalommal ugyanazon a terepen, mint a kormány? Nem, mihelyt eltávolodnak a kulturális konzervativizmustól, mely meghatározza tevékenységüket és szolgáltatukat, éppen a tehetetlenséget vetik a szemükre: ki hallgat rájuk? Egyébként természetüknél fogva gyengék: nem *termelnek*, és csak a fizetésükből élnek, ami megfosztja őket a védekezés minden lehetőségétől a polgári társadalomban éppúgy, mint a politikai társadalomban. Tehetetlenek tehát és állhatatlanok; gazdasági vagy társadalmi hatalom híján arra hivatott elítélni képzelik magukat, hogy ítélkezzenek mindenről, ami nem ők. Innen ered a moralizmusuk és az idealizmusuk, (úgy gondolkodnak, mintha már a távoli jövőben élnének, és korunkat a jövő elvont szempontja alapján ítélik meg).

Tegyük hozzá: a *dogmatizmusuk* is; sérthetetlen, ámde elvont alapelvekre hivatkoznak, hogy döntsenek arról, mit kell tenni. Természetesen a marxizmust veszik célba itt; ez új ellentmondást szül, mivel a marxizmus szemben áll elvileg a moralizmussal. Az ellentmondás nem zavaró, mivel belőlük vetítik. Mindenképpen szembeállítják velük a politikusok realizmusát: amíg az értelmiségiek elárulják funkciójukat, létalapjukat és „az örök tagadás szellemé”-vel azonosulnak, a politikusok, önöknél és nálunk, szerényen újjáépítették a háború

sújtotta országot, bölcs empirizmusról adva bizonyosságot, mely pontosan a hagyományokhoz, s egyes esetekben a nyugati világ új gyakorlataihoz (és elméleteihez) kötődik. Ebből a szempontból messzebb mennek el Európában mint Japánban; önök az értelmiséget *szükséges* rossznak tekintik: szükség van rá a kultúra megőrzése, átadása, gazdagítása érdekében, egyesek mindig fekete bárányok lesznek, elég, ha küzdünk a befolyásuk ellen. Nálunk bejelentik a halálukat: amerikai fogalmak befolyása alatt megjósolják e mindent tudni akaró emberek eltűnését: a tudomány fejlődésének következménye eme univerzalisták szigorúan specializált kutatócsoportokkal történő helyettesítése lesz.

Ellentmondásaik ellenére lehet-e közös értelmet találni mindezekben a kritikákban? Igen; mondjuk ki, hogy mindnyájan egy alapvető szemrehányásból merítenek ösztönzést: az *értelmiségi olyan valaki, aki beleüti az orrát abba, ami nem tartozik rá*, és aki az elfogadott igazságok s a hatásuk alatt álló magatartások összességét az ember és a társadalom globális felfogásának nevében kívánja vitatni – mára már lehetetlen, tehát elvont és hamis felfogás nevében –, mivel a növekvő társadalmakat az életmódok, a társadalmi funkciók, a konkrét problémák rendkívüli diverzifikációja határozza meg. Márpedig *igaz*, hogy az értelmiségi olyan valaki, aki beleüti az orrát abba, ami nem tartozik rá. Ez annyira igaz, hogy az „értelmiségi” szó nálunk, személyekre alkalmazva, negatív értelmével együtt, a Dreyfus-ügy idején terjedt el. A Dreyfus-ellenesek számára Dreyfus százados felmentése vagy elítélése a katonai bíróságokra, és, végső fokon, a *vezérkara* tartozott: a Dreyfus pártiak, a vádlott ártatlanságát állítva, *kompetenciájukon kívül* helyezkedtek el. Eredetileg tehát az értelmiségiek összessége mint az értelemhez tartozó munkákkal (természettudomány, alkalmazott tudomány, orvostudomány, irodalomtudomány stb.) némi hírnevet szerzett emberek sokfélesége jelenik meg, akik *visszaélnék* ezzel a hírnévvel, hogy saját területükről kilépjenek, és bírálják a társadalmat és a fennálló hatalmakat az ember globális és dogmatikus (bizonytalan vagy pontos, moralista vagy marxista) felfogása nevében.

És ha egy példát akarunk az értelmiségi eme közös felfogására, akkor azt mondanám, nem nevezik „értelmiséginek” az atomhasadáson, az atomháború eszközeinek tökéletesítése érdekében dolgozó tudósokat: ők tudósok, ez minden. Ám ha ugyanezek a tudósok, elborzadva az eszközök romboló hatásától, melyeknek gyártását ők teszik lehetővé, összegyűlnek és kiáltványt írnak alá, hogy óvják a közvéleményt az atombomba felhasználásától, akkor értelmiségiekké válnak. Valójában: 1. kilépnek kompetenciájukból: atombombát gyártani egy dolog, az alkalmazásáról ítélni egy másik dolog; 2. visszaélnék hírnevükkel vagy elismert szakértelmükkel, hogy erőszakot tegyenek a közvéleményen, így leplezve az áthidalhatatlan szakadékot, mely tudományos ismereteiket elválasztja a *politikai* megítéléstől, amit *más elvekből* kiindulva hoznak az általuk feltalált eszközről; 3. valójában nem technikai fogvatékosságok megállapítása miatt ítélik el a bomba alkalmazását, hanem egy különösképpen vitatható értékrend nevében, mely legfőbb normának az emberi életet tekinti.

Mit érnek eme alapvető sérelmek? Megfelelnek-e egy válságnak? Nem dönthetjük el anélkül, hogy ne próbálnánk először is meg tudni, *mi* egy értelmiségi.

II. Mi egy értelmiségi?

Mivel szemére vetik neki, hogy kilép az ő szakterületéről, először tehát mint különös esete jelenik meg személyek összességének, akiket társadalmilag *elismert* funkciók határoznak meg. Lássuk, mit jelent ez.

Minden *praxis* több momentumot foglal magában. A cselekvés részlegesen tagadja azt, ami *van*, (a gyakorlati mező mint *megváltoztatandó* helyzet adódik), annak javára, ami *nincs*, (elérendő cél, a helyzet elsődleges adottságainak újraelosztása, mindenit összevéve, az élet újratermelése érdekében). E tagadás azonban leleplezés, és egy állítással jár együtt, mivel *azt*,

ami nincs, azzal valósítjuk meg, *ami van*, a leleplező megragadása annak, *ami van*, abból kiindulva *ami nincs*, a lehető legpontosabb kell hogy legyen, mivel meg kell találnia abban, *ami adva van*, az eszközt, hogy megvalósítsa azt, *ami még nincs*, (egy anyagtól megkövetelt ellenállás a nyomás függvényében lepleződik le, amit el kell szenvednie). Így a *praxis* a gyakorlati tudás mozzanatával jár, mely feltárja, meghaladja, megőrzi és már módosítja a valóságot. Ezen a szinten helyezkedik el a kutatás és a gyakorlati igazság, melyet a lét megragadásaként definiálunk, amennyiben a lét magába zárja saját irányított változásának lehetőségét. Az igazság a léthez a nemlétből kiindulva, a jelenhez a gyakorlati jövőből kiindulva érkezik el. Ebből a szempontból a *megvalósított* vállalkozás a felfedezett lehetőségek *verifikációja* (ha a rögtönzött hídon átjutok a folyó túlsó oldalára, akkor a kiválasztott és összegyűjtött anyag az előrelátott ellenállást tanúsítja). Ebből következően a gyakorlati tudás *először is* invenció. Ahhoz, hogy felfedezzék, alkalmazzák és verifikálják, először is ki kell, hogy *találják* a lehetőségeket. Ebben az értelemben minden ember *terv: alkotó*, mivel kitalálja azt, *ami már van*, annak alapján, *ami még nincs, tudós*, mivel nem fog boldogulni a lehetőségek bizonyossággal való meghatározása nélkül, melyek lehetővé teszik a vállalkozás véghezvitelét, *kutató és kontesztáló*, (mivel a tételezett cél sematikus állapotba állítja meg eszközeit, abban a mértékben, amelyben a cél maga is elvont, az embernek a konkrét eszközöket kell keresnie, *ami egyenlő a cél általuk történő pontosításával*, és néha, eltérítve őt, a gazdagításával. Ez azt jelenti, hogy az ember az eszközök által kérdéssé teszi a célt és viszont, mindaddig, amíg a cél a felhasznált eszközök szerves egységévé nem válik). Ebben a pillanatban az embernek el kell tehát döntenie, hogy „megéri-e a fáradságot”, más szóval, hogy az *élet* globális álláspontjáról szemügyre vett integráns cél megéri-e az őt majd megvalósító *energetikai átalakítások* nagyságát, vagy, ha így jobban tetszik, a nyereség megéri-e az energiaráfordítást. Mert a ritkaság világában élünk, ahol minden kiadás bizonyos szempontból pazarlásnak tűnik.

A modern társadalmakban a munkamegosztás lehetővé teszi, hogy különböző csoportoknak adjuk a különféle feladatokat, melyek együttvéve a *praxist* alkotják. És, *ami bennünket érdekel*, hogy a gyakorlati tudás szakembereit hozzuk létre. Más szavakkal, e különös csoport által és benne a *leleplezés*, mely a tevékenység egy mozzanata, elszigetelődik és önmagáért tételeződik. A célokat az uralkodó osztály határozza meg, és a dolgozó osztályok realizálják, ám az eszközök tanulmányozása szakértők összességének van fenntartva, akik abba tartoznak, amit Colin Clarke *tercier szektornak* nevez, és akik tudósok, mérnökök, orvosok, bírók, jogászok, tanárok stb. Ezek az emberek mint egyének nem különböznek a többi embertől, mivel mindegyikőjük, bármit is tegyen, leleplezi és megőrzi a létet, melyet a lét elrendezésére irányuló tervével meghalad. Ezzel szemben annyi bizonyos, hogy a nekik tulajdonított társadalmi funkció a lehetőségek mezejének kritikai vizsgálatában áll, és hogy sem a célok értékelése, sem az esetek többségében (vannak kivételek: például a sebész) a megvalósítás, nem tartozik hozzájuk. A gyakorlati tudás *emc* szakemberei még nem nevezhetők értelmiségieknek, de ez utóbbiak közülük – és sehonnan máshonnan nem – verbuválódnak.

Hogy jobban megértsük, mik ők, nézzük meg, hogyan tűntek fel Franciaországban. A XIV. század körül az írástudó – papi ember – maga is tudás birtokosa. Sem a nagyurak, sem a parasztok nem tudnak olvasni. Az olvasás az *írástudó dolga*. Ám az Egyháznak gazdasági hatalma (óriási gazdagság), és politikai hatalma van, (ahogyan azt Isten békéje bizonyítja, melyet ráerőltetett a feudális urakra, és tiszteletben tudott tartani az esetek többségében). Mint ilyen, egy *ideológia*, a kereszténység őrzője, amely kifejezi őt, és amelyet a többi osztály elméjébe vés. Az írástudó közvetítő a hűbérúr és a paraszt között; lehetővé teszi nekik, hogy felismerjék magukat, amennyiben van (vagy hiszik, hogy van) közös ideológiájuk. Megőrzi a dogmákat, átadja és alkalmazza a hagyományt. Mint pap, nem lehetne a tudás szakembere. A világ mítikus képét nyújtja, egy totalitárius mítoszt, amely az Egyház osztálytudatát kifejezve, meghatározza az ember helyét és sorsát egy teljes egészében szent világmindenségben, pontosan megállapítja a társadalmi hierarchiát.

A társadalmi tudás szakembere a burzsoázia fejlődésével tűnik fel. Ez a kereskedő osztály, mielőtt létrejön, konfliktusba kerül az Egyházzal, melynek alapelvei, (*igazságos ár, az uzsora elítélése*), gátolják a kereskedelmi kapitalizmus fejlődését. Mégis elfogadja és megőrzi az írástudók ideológiáját, nem törődve a saját ideológiája meghatározásával. De fiai közül technikai segítőket és védelmezőket választ. A kereskedelmi flották tudósok és mérnökök létezését foglalják magukban; a kettős könyvelés kalkulátorokat követel, akik matematikusokat hívnak életre; a *valóságos* tulajdon és a szerződések a jogászok megsokszorozódásával járnak együtt, fejlődik az orvostudomány, és az anatómia a burzsoá realizmus kezdete a művészetekben. Az eszközök e szakértői tehát a burzsoáziából és a burzsoáziában születnek meg: sem nem osztály, sem nem elit: teljesen integrálódva a roppant vállalkozásba, ami a kereskedelmi kapitalizmus, az eszközöket nyújtják neki, hogy fenntartsa és kibővítsse magát. E tudósok és e gyakorlati emberek nem őrzői semmiféle *ideológiának* sem, és funkciójuk bizonyára nem az, hogy ilyet adjanak a burzsoáziának. Kevésbé avatkoznak bele a konfliktusba, mely a burzsoákat szembeállítja az egyházi ideológiával: a problémák az írástudók szintjén és általuk fogalmazódnak meg; ez utóbbiak állnak szemben egymással a szintetikus egyetemesség nevében, akkor, amikor a kereskedelem fejlődése egy integrálandó hatalommá teszi a burzsoáziát. Próbálkozásaikból, hogy a feltörekvő osztály szükségleteihez igazítsák a szent ideológiát, egyidejűleg születik meg a reformáció, (a protestantizmus a kereskedelmi kapitalizmus ideológiája), és az ellenreformáció, (a jézsuiták küzdenek a burzsoákért a megreformált egyházban: az uzsora fogalma nekik köszönhetően adja át helyét a hitelének). A tudás emberei e konfliktusokban élnek, interiorizálják őket, átérzik ellentmondásait, de még nem a fő hatótényezői azoknak.

Igazság szerint a szent ideológia semmilyen alkalmazása sem elégíthette ki a burzsoáziát, amely az érdekét csak az *összes gyakorlati szektor deszakralizációjában* találta meg. Márpedig ez az, amit – az írástudók közötti konfliktuson túl – a gyakorlati tudás szakemberei, anélkül, hogy megértenék, létrehoznak, megvilágítva a burzsoá *praxist* saját magáról, és meghatározva a helyét és az időt, ahol és amikor az áruk körforgása végbemegy. Amilyen mértékben egy szent szektort laicizálnak, készül Isten felemelkedni a mennybe: a XVII. század végétől ő a *rejtőzködő Isten*. Ekkor a burzsoázia szükségét érzi, hogy osztályként állítsa magát a világ globális koncepciójából, vagyis egy ideológiából kiindulva: ez az értelme annak amit „a gondolkodás válságának” neveztek „Nyugat-Európában”. Ezt az ideológiát nem az írástudók alkotják meg, hanem a gyakorlati tudás szakemberei: jogászok (Montesquieu), irodalmárok (Voltaire, Diderot, Rousseau), matematikusok (d'Alembert), egy főadóbérlő (Helvétius), orvosok stb. Elfoglalják az írástudók helyét, és *filozófusoknak*, azaz „a bölcsesség szeretőinek” nevezik magukat. A bölcsesség az ész. A szakmunkáikon kívül a világmindenség racionális felfogásának megalkotásáról van szó, amely felöleli és igazolja a burzsoázia *tetteit* és követéseit.

Az analitikus módszert fogják alkalmazni, ami nem egyéb, mint a kutatási módszer, mely megállta a helyét a kor tudományaiban és technikáiban. A történelem és a társadalom problémáira fogják alkalmazni: ez a legjobb fegyver annak az arisztokráciának a hagyományai, privilégiumai és mítoszai ellen, mely egy racionalitás nélküli szinkretizmuson nyugszik. Az elővigyázatosság, mégis, oka annak, hogy külső látszatszinkretizmusokkal palástolják az arisztokratikus és teokratikus mítoszokat szétmaró vitriolokat. Egyetlen példaként a *természet* fogalmát idézném, mely kompromittálódott az egzakt tudományok szigorú tárgya, és az Isten által teremtett keresztény világ között. Ő az egyik is és a másik is: a Természet először is mindannak, ami létezik szinkretikus és totalizáló egységfogalma, – ami egy isteni Észhez utal bennünket; de ugyanakkor az a gondolat is, hogy minden törvényeknek van alávetve, és hogy a világot végtelen számú oksági sor alkotja, és, hogy minden egyes megismerési tárgy több ilyen sor találkozásának véletlen következménye, ami szükségszerűen a Demiurgosz megsemmisítéséhez vezet. Ily módon e jól megválasztott fogalom védelme mögött az ember lehet keresztény, deista, panteista, ateista, materialista, akár elrejtji igazi gondolatát e külső mögé,

amelyben egyáltalán nem hisz, akár önmagát is becsapja, és hívő és hitetlen *egyidejűleg*. A filozófusok többsége, a gyakorlati tudás szakembereiként, ez utóbbi esethez tartozott, mindennek ellenére befolyásolták őket a kisgyermek korukban beléjük vésett hiedelmek.

Ettől kezdve munkájuk abban áll, hogy fegyvert adjanak a burzsoáziának a feudalizmus ellen, és hogy megerősítsék őt önmagáról való büszke tudatában. Kiterjesztve a *természeti törvény* fogalmát a gazdasági területre – elkerülhetetlen, ám alapvető tévedés –, laicizált, és az embertől független szektort csinálnak a gazdaságból: a törvény hajlíthatatlansága, melynek álmodni sem lehet a módosításáról, arra készítteti, hogy alávéssük magunkat nekik, a gazdaság részét alkotja a Természetnek: benne is csak neki engedelmeskedve parancsolhatunk a Természetnek. Amikor a filozófusok a szabadságot, a szabad vizsgálódás jogát követelik, csak a gondolkodás függetlenségét követelik, mely szükséges a gyakorlati kutatásokhoz, (melyeket ugyanakkor végeznek), de a burzsoá osztály számára ez a követelés mindenekelőtt a feudális béklyók megszüntetését a kereskedelemben, és a liberalizmust vagy a szabad gazdasági versenyt célozza. Ugyanúgy az *individualizmus* a polgári tulajdonosok számára mint a *valóságos* tulajdon megerősítése, mint közvetítők nélküli viszony jelenik meg a birtokos és a birtok között, szemben a feudális tulajdonnal, mely mindenekelőtt emberek közötti viszony. A *társadalmi atomizmus* a kor tudományos gondolkodásának a társadalomra való alkalmazásából származik: a burzsoá a társadalmi „organizmusok” *elutasítására* használja. Az összes társadalmi atom egyenlősége szükségszerű következménye a szcientista ideológiának, mely az analitikus észre támaszkodik: a burzsoák a nemesek alkalmatlannak nyilvánítására használják, szembeállítva velük a *többi* embert. Annak idején a burzsoázia, ahogyan Marx mondta, csakugyan az egyetemes osztálynak tartja magát.

Röviden, a „filozófusok” nem tesznek egyebet, mint amit ma az értelmiségiek szemére vetnek: módszereiket más célra használják, mint amit el kellett érniük, vagyis arra, hogy mechanisztikus és analitikus szcientizmuson nyugvó burzsoá ideológiát hozzanak létre. Az első értelmiségieket kell-e látnunk bennük? Igen is meg nem is. Valójában az arisztokraták vetették a szemükre annak idején, hogy abba ütök az orrukat, ami nem rájuk tartozik. És a prelátusok. De nem a burzsoázia. Ez azért van így, mert ideológiájukat nem a semmiből merítették: a burzsoá osztály termelte azt ki nyers és diffúz állapotban kereskedelmi *gyakorlatában és gyakorlata* révén; megértette, hogy azért van szüksége rá, hogy jeleken és szimbólumokon keresztül tudatosítsa önmagát, hogy feloldja és szétörje más társadalmi osztályok ideológiáját. A „filozófusok” tehát mint *organikus* értelmiségiek jelennek meg, abban az értelemben, melyet Gramsci kölcsönöz e szónak: a burzsoá osztályból születve, magára vállalja ezen osztály *objektív szellemének* kifejezését. Honnan ered ez a szerves összhang? Először is onnan, hogy a burzsoázia nemzette őket, az ő sikerei hordozták, az ő szokásai és az ő gondolkodása hatották át őket. Ezután és főként onnan, hogy a gyakorlati, tudományos kutatás mozgása és a felemelkedő osztály mozgása megfelelnek egymásnak: kontesztáló szellem, tekintélyelv és a szabad kereskedelem béklyóinak elvetése, a tudományos törvények egyetemesége, az ember egyetemesége a feudális partikularizmussal szemben, értékek és fogalmak eme összességének – amely végül is ebbe a két formulába torkollik: minden ember burzsoá, minden burzsoá ember – egy neve van: ez a polgári *humanizmus*.

Ez volt az aranykor: a burzsoáziában születve, nevelkedve és képezve a „filozófusok” az ő beleegyezésével harcoltak, hogy az ideológiát kihozzák belőle. Ez a kor messze van. Ma a burzsoá osztály hatalmon van, de senki nem tarthatja már az egyetemes osztálynak. Ez egyedül elég lenne, hogy „humanizmusát” elavulttá tegye. Annál is inkább, mivel ez a családi kapitalizmus idején elégséges ideológia nemigen felel meg a monopóliumok korában. Mégis, még tartja magát: a burzsoázia makacsul humanistának mondja magát, a Nyugatot *szabad világnak* keresztelték el, stb. Eközben a XIX. század utolsó harmadában és különösen a Dreyfus-ügy óta a filozófusok unokáiból *értelmiségiek* lettek. Mit jelent ez?

Mindig a gyakorlati tudás szakemberei közül verbuválódnak. Ám ahhoz, hogy meghatározzuk őket, fel kell sorolni a társadalmi kategória *jelenlegi* tulajdonságait.

1. A gyakorlati tudás szakemberét *felülről* verbuválják. Általában nem tartozik már az uralkodó osztályhoz, de ez utóbbi, *foglalkozások* eldöntésével, a *léteiben* határozza meg őt: vállalata pontos természete alapján (például az industrializáció fázisa szerint), az ő különös döntései és az ő érdekei szerint figyelembe vett társadalmi szükségletek alapján, (egy társadalom *részben* megválasztja halottai számát, az értéktöbblet része szerint, melyet az orvostudomány fejlesztésének szentel). A foglalkozás mint betöltendő állás és eljátszandó szerep *a priori* meghatározza egy elvont de *várt* ember jövőjét: ennyi meg ennyi orvosi, tanári stb. állás az 1975-ös évre egy egész serdülő kategória számára egyszerre jelenti a lehetőségek mezejének strukturálását, a végzendő tanulmányokat, és, másfelől, egy *sorsot*: valóban, sokszor előfordul, hogy az állás már a születésük előtt várja őket mint az ő *társadalmi létük*; valójában semmi egyéb, mint a funkciók egysége, melyeket majd napról napra kell betölteniük. Ily módon az uralkodó osztály határoz a gyakorlati tudás szakembereinek számáról, a *profit* függvényében, ami legfőbb célja. Ugyanakkor eldönti, hogy az értéktöbblet milyen részét fogja majd a béreiknek szentelni, az ipari növekedés, a konjunktúra, a felbukkant új szükségletek függvényében, (a tömegtermelés például a reklám jelentős fejlesztését foglalja magában, innen a szüntelenül növekvő száma pszichológus-szakembereknek, hogy az előbbieket *megvalósítsák* stb., vagy a *human engineering* elfogadása pszicho-technikusok és szociológusok közvetlen közreműködését foglalja magában). Ma a dolog világos: az ipar rá akarja tenni a kezét az egyetemre, hogy ez utóbbit a régi elavult humanizmus elhagyására, és specializált diszciplínákkal való helyettesítésére kényszerítse, melyeknek az a rendeltetésük, hogy tesztgyűjtőket, közép-kadereket, *public relations*-t stb. adjon a vállalatoknak.

2. A gyakorlati tudás szakemberének ideológiai és szakmai képzését is egy *felülről* megalkotott (alsófokú, felsőfokú) és szükségképpen *szelektív* rendszer határozza meg. Az uralkodó osztály oly módon szabályozza az oktatást, hogy megadja nekik:

a) az ideológiát, melyet megfelelőnek ítél (*alsó fok* és *közép fok*);

b) az ismereteket és gyakorlatokat, melyek képessé teszi őket funkcióik gyakorlására (*felső fok*).

Tehát *a priori* két szerepet tanít meg nekik: egyidőben teszi őket a kutatás szakembereivé és a hegemonia szolgáivá, azaz a hagyomány őrzőivé. A második szerep – hogy Gramsci egy kifejezésével éljünk – „a felépítmények hivatalnokaként” alkotja meg őket; mint ilyenek, bizonyos hatalmat kapnak, „a társadalmi hegemonia és a politikai kormányzás alárendelt funkciói gyakorlásának” hatalmát (a tesztgyűjtők rendőrök, a tanárok kiválogatók stb.). Implicite az értékek átadásával vannak megbízva, (átgúrva azokat, szükség szerint, hogy az aktualitás követelményeihez igazítsák őket), és azzal, hogy harcoljanak alkalomadtán az összes többi osztály érvei és értékei ellen, szakmai ismereteikkel érvelve. Ezen a szinten egy ideológiai *partikularizmus* ügynökei, hol bevallottan, (a náci gondolkodók agresszív nacionalizmusa), hol képmutatóan, (liberális humanizmus, vagyis hamis egyetemesség). Meg kell jegyeznünk ezen a szinten, hogy meg vannak bízva: azzal foglalkozzanak, ami nem tartozik rájuk. Mégis, senki sem fog arra gondolni, hogy *értelmiségieknek* nevezze őket: ennek az az oka, hogy megtévesztően tudományos törvényekként adják tovább azt, ami valójában csak az uralkodó ideológia. A gyarmatok korában pszichiáterek állítólagos tudományos munkákat írtak (például) az afriaiak alacsonyabbrendűségének megalapozása érdekében az agyuk anatómiájáról és fiziológiájáról. Ezzel hozzájárultak a polgári humanizmus fenntartásához: minden ember egyenlő, *kivéve* a gyarmatosítottakat, akik csak látszatra emberek. Más munkák ugyanezen a módon alapozták meg a nők alacsonyabbrendűségét: az emberiség burzsoákból, fehérékből és hímeiből áll.

3. Az osztályviszonyok automatikusan szabályozzák a gyakorlati tudás szakembereinek kiválasztását: Franciaországban nemigen van munkás ebben a társadalmi kategóriában, mert egy munkás fiának a legnagyobb nehézségeket jelenti felsőfokú tanulmányok végzése; nagyobb számban vannak benne parasztok, mert az utolsó vidéki vándorlások a városok kishivatalai felé irányultak. Ezek azonban főként kispolgárok fiai. Egy ösztöndíjrendszer (az oktatás

ingyenes, de valamiből meg kell élni), lehetővé teszi a hatalom számára, hogy ilyen vagy olyan toborzó politikát folytasson, a körülményektől függően. Tegyük hozzá ezenkívül, hogy a lehetőségek mezejét még a középosztályok gyermekei számára is szigorúan körülhatárolják a családi erőforrások: fiuk hatéves orvosegyetemi képzése túl súlyos a középosztályok alsóbb rétegeinek költségvetése számára. Így minden szigorúan meg van határozva a gyakorlati tudás szakembere számára. Általában a középosztályok közbülső rétegében születik, ahol kisgyermek korától fogva az uralkodó osztály partikularista ideológiáját vésik az agyába, munkája *mindenképpen* a középosztályba sorolja őt. Ez azt jelenti, hogy általában nincs semmilyen kapcsolata a dolgozókkal, és mégis, cinkos a munkáltatók általi kizsákmányolásukban, mert minden körülmények között az értéktöbbletből él. Ebben az értelemben társadalmi léte és sorsa külső a számára: a közepesek embere, a középszerű ember, a középosztályok embere; az általános célok, amelyekre tevékenységei vonatkoznak, nem az ő céljai.*

Ezen a szinten tűnik fel az *értelmiség*.

Minden onnan ered, hogy a társadalmi munkás, akit az uralkodó osztály a gyakorlati tudás szakembereként hozott létre, több szinten is szenved ugyanattól az ellentmondástól:

1. „Humanista” kisgyermek korától fogva: ez azt jelenti, hogy elhitették vele, hogy minden ember egyenlő. Márpedig, ha önmagát tekinti, akkor tudatára ébred, hogy ő önmagától az emberi viszonyok egyenlőtlenségének bizonyítéka. Társadalmi *hatalma* van, mely gyakorlatba öntött tudásából ered? Ehhez a tudáshoz, egy kishivatalnok vagy egy magas bérben részesülő munkás vagy a szabad foglalkozások egy képviselőjének fiaként, mint *örökös* közeledett: a kultúra a családjában volt, mielőtt ő még beleszületett volna; ily módon beleszületni a családjába, vagy beleszületni a kultúrába teljesen azonos dolog. És ha a dolgozó osztályokból származik, akkor csak annál az egyszerű oknál fogva boldogulhatott, hogy egy komplex és *soha nem igazságos* szelekciós rendszer társai nagyobbik részét kirekesztette. Mindenképpen egy jogosulatlan kiváltság birtokosa, sőt, és, bizonyos értelemben, főként akkor, ha minden vizsgálja fényesen sikerült. Ez a kiváltság – vagy a tudás monopóliuma – radikális ellentmondásban áll az egyenlőség elvének humanista érvényesítésével. Más szavakkal, le kellene hogy mondjon róla. Minthogy azonban ő ez a kiváltság, csak önmagát megszüntetve fog lemondani róla, ami ellentmond az emberek többségében oly mélyen gyökerező életöszönnek.

2. A XVIII. század „filozófusának”, láttuk, szerencséje volt, hogy az osztálya organikus értelmiségje lehetett. Ez azt jelenti, hogy a burzsoázia ideológiája – mely kétségbevonta a feudális hatalom elavult formáit – spontánul látszott megszületni a tudományos kutatás általános elveiből, illúzió, amely onnan eredt, hogy a burzsoázia, szemben az arisztokráciával, mely a vér vagy a faj révén partikularizálódni akart, az egyetemességet követelte, magát taríva az egyetemes osztállynak.

Ma, a burzsoá ideológia, amely kezdetben, a nevelés és a „humaniorák” oktatása révén, átítatta a gyakorlati tudás szakembereit, ellentmondásban van önmaguknak ezzel a másik alkotórészével, kutatói funkciójukkal, azaz tudásukkal és módszereikkel: ezek révén egyetemesek, mivel egyetemes ismereteket és gyakorlatokat keresnek. De ha módszereiket az uralkodó osztály és ideológiája vizsgálatára alkalmazzák – ami az *övék* is –, akkor nem titkolhatják maguk előtt, hogy mind a kettő alattomosan *parikularis*. És ettől kezdve magában a kutatásaikban fedezik fel az elidegenedést, mivel olyan célok eszközei, melyek idegenek maradnak a számukra, és amelyeket nem engednek nekik kérdésessé tenni. Ez az ellentmondás nem tőlük, hanem magából az uralkodó osztályból ered. Világosan fogjuk ezt látni egy példából, melyet az önök történelméből veszünk.

1886-ban Arinari Mori megreformálja Japánban a közoktatást: az alsófokú oktatást a militarizmus és a nacionalizmus ideológiájára kell alapozni, az alsófokú oktatás kifejleszti a gyermeknél az állam iránti lojalitást, a hagyományos értékeknek való alávetettségét.

* Lefordíthatatlan szójáték: a *moyen* (közép, közepes) szó eszközi is jelent. (A ford. jegyzete)

Ugyanakkor azonban Mori meg van győződve róla, (a Meidzsi korszakban vagyunk), hogy ha az oktatás ezekre az elemi elképzelésekre korlátozódik, akkor Japán nem fogja kitermelni az ipari berendezéséhez szükséges tudósokat és szakembereket. Ugyanczen oknál fogva tehát meg kell hagyni a „felsőfokú” oktatásnak egy bizonyos, a kutatáshoz szabott szabadságot.

Azóta a japán oktatási rendszer alaposan megváltozott, de azért idéztem ezt a példát, hogy megmutassam, az ellentmondást a gyakorlati tudás szakembereinél az uralkodó osztály ellentmondásos követelményei teremtik meg. Valóban, ő alkotja azt az ellentmondásos modellt, mely kisgyermek koruktól fogva várja őket, és amely ellentmondás-embereket nevel belőlük, mivel a partikularista engedelmisségi ideológia egy állam, egy párt, az uralkodó osztályok iránt, összeütközésbe kerül náluk a kutatás – szabad és univerzalista – szellemével, amely ugyancsak kívülről van adva számukra, de *később*, amikor már behódoltak. Nálunk az ellentmondás ugyanez: gyermekkoruk óta hamis egyetemességgel álcázzák előttük a társadalmi valóságot, az a nagyobb szám kizsákmányolása egy kisebbség által: a humanizmus név mögé rejtik előlük a munkások és parasztok igazi helyzetét és az osztályharcot; hazug egyenlősdivel az imperializmust, a kolonializmust, a rasszizmust, amely az ideológiája ezeknek a gyakorlatoknak; amikor közelednek a felsőfokú tanulmányokhoz, a többségük át van itatódva, gyermekkorától fogva, a nők alacsonyabbrendűségével; az egyedül csak a burzsoázia számára megszerzett szabadságot mint formális egyetemességet mutatják be nekik: mindenki szavaz, stb.; a béke, a haladás, a testvériség nehezen leplezik el a kiválasztást, amely mind-egyikőjüket „konkurrencia-emberré” teszi, az imperialista háborúkat, Vietnam megtámadását az Egyesült Államok fegyveres erői által. Újabbban üres fecsegéseket merészelték hangoztatni és ismételni előttük a „bőségről”, hogy leplezzék előlük: az emberiség kétharmada krónikus alultápláltság állapotában él. Ez azt jelenti, hogy ha látszategységet akarnak adni eme ellentmondó gondolatoknak, vagyis, ha nyilvánvalóan hamis eszmékkel akarják korlátozni a kutatási szabadságot, akkor olyan normákkal állítják meg a tudományos és szakmai szabad gondolkodást, melyek *nem belőle erednek*, és tüstént külső határokat szabnak a kutatási szellemnek, megkísérelve elhinni és elhítenni, hogy belőle születnek meg. Röviden, a tudományos és a szakmai gondolkodás csak *ellenőrzés alatt* fejleszti egyetemességét, ily módon annak ellenére, ami benne van, egy egyetemes, szabad és tudományos mag ellenére, a partikularizmusnak alávetett tudomány ideológiává válik.

3. Bármilyenek is az uralkodó osztály céljai, a szakember tette először is *gyakorlati*, ami azt jelenti, hogy célja a hasznos. Nem az, ami ilyen vagy olyan társadalmi csoport számára hasznos, hanem ami pontos megjelölés és korlátozás nélkül hasznos. Amikor egy orvos a rák gyógyítására végez kutatásokat, akkor kutatása nem pontosítja például, hogy a *gazdagokat* kell meggyógyítani, azon egyszerű oknál fogva, hogy a gazdagságnak vagy a szegénységnek semmi köze sincs a rákos sejtekhez. A betegnek ezt a meghatározatlanságát szükségképpen mint az egyetemesítést fogják fel: ha meg tudunk gyógyítani egy embert (akit nyilvánvalóan társadalmi-szakmai hovatartozások jellemeznek, amelyek kívül esnek a kutatáson), akkor az *összeset* meg fogjuk gyógyítani. De, valójában, ez az orvos, helyzeténél fogva, el van merülve az uralkodó osztály által a *ritkaság* és a *profit* (az ipari burzsoázia legfőbb célja) függvényében meghatározott viszonyok rendszerében, és akárcsak a hitelek által korlátozott kutatásai, éppúgy – ha talál egy orvosságot – az elsősegély ára is, először a kis számnak fognak szolgálni, (tegyük hozzá, hogy felfedezéseit gazdasági okoknál fogva ilyen vagy olyan szervezett titkossá teheti: egy elsőrendű, de román gyógyszer az öregség bajai ellen, megtalálható néhány országban, de nem Franciaországban, a gyógyszerészek ellenállása miatt; más gyógyszerek több éve léteznek laboratóriumban, de *sehol* nem kaphatók és a közönség nem ismeri őket stb.). Jónéhány esetben, a gyakorlati tudás szakembereinek cinkosságával, a kiváltságos társadalmi rétegek ellopják felfedezéseik *társadalmi hasznosságát*, és a kis szám számára való hasznossággá alakítják át a nagy rovására. Ezért az új felfedezések sokáig frusztrációs esz-közök maradnak a többség számára: ezt nevezzük *relatív pauperizációnak*. Így a szakember, aki *mindenki számára* tesz felfedezéseket, végső soron – legalábbis egy ritkán előrelátható

időtartamra – csak pauperizációs hatóerő a dolgozó osztályok számára. Ez az, amit még jobban megértünk, amikor egy ipari termék jelentős megjavításáról van szó: ez utóbbit a burzsoázia csak azért használja fel, hogy a profitját növelje.

Ily módon a tudás szakemberei az uralkodó osztály olyan ellentmondással termeli, amely szétszakítja őket: egyrészt, mint bérből élők és a felépítmények kisebb hivatalnokai, közvetlenül függenek az irányítóktól („magán” szervezetektől vagy államtól), és szükségszerűen a partikularizmusban helyezkednek el, mint bizonyos csoportja a *tercier* szektornak, másrészt, amennyiben a specialitásuk még mindig az egyetemes, ezek a specialisták egyenesen a kétségbevonása a partikularizmusoknak, melyeket beléjük oltottak és amelyeket nem tagadhatnak anélkül, hogy saját magukat ne tagadnák. Állítják, hogy nincs „polgári tudomány”, és tudományuk mégis polgári, a *kortáitai* révén, és ők tudják ezt. De azért igaz, hogy a kutatás meghatározott pillanatában szabadon dolgoznak, ami még keserűbbé teszi a visszatérést reális helyzetükhöz.

A hatalom tudja, hogy a szakember valósága az általános és a különös állandó és kölcsönös vitája, és hogy a szakember, legalábbis csírájában, azt képviseli, amit *Hegel* a „boldogtalan tudatnak” nevezett. Ezért kiváltképpen *gyanús*nak tartja őt. Szemérem veti, hogy „ő az, aki mindig tagad”; jóllehet tökéletesen tudja, hogy nem egy jellemvonásról van szó, és hogy a vitatkozás a tudományos gondolkodás szükségszerű eljárása. Ez utóbbi, valójában, tradícionista abban a mértékben, amelyben elfogadja a tudományok testületét, de negatív abban a mértékben, amelyben a tárgy *önmagát vonja kétségbe benne*, és ezáltal egy fejlődést tesz lehetővé. *Michelson* és *Morley* kísérletének eredménye a newtoni fizika egészének kétségbevonása volt. De nem keresték a kétségbevonást. A sebesség mérésének fejlődése, (az *eszközök* iparhoz kötött *technikai* fejlődése), megszabta a Föld sebességének mérésére irányuló szándékukat. Ez a mérés ellentmondást tár fel, melyet a kísérletezők nem *kerestek*; csak azért vállalták fel, hogy egy új kétségbevonással jobban megszüntessék: ez utóbbit a tárgy írja elő nekik. *Fitzgerald* és *Einstein* ekkor nem mint kontesztálók, hanem mint tudósok jelennek meg, akik azt keresik, mit kell elhagyni a rendszerből, hogy a tapasztalat eredményeit a legkisebb költségekkel integrálhassák. Nem fontos: a hatalom számára, ha ők olyanok, hogy az eszközök vitatkoznak bennük, akkor el fognak jutni a célok vitatásához, melyek elvontan tételiződnek az uralkodó osztály által, és az eszközök integráló egysége egyidejűleg. A kutató is egyidejűleg nélkülözhetetlen és gyanús az uralkodó osztály szemében. Feltétlenül érzi és interiorizálja ezt a gyanút, és már *induláskor* gyanús a saját szemében is.

Innentől fogva két lehetőség van:

A) A tudás szakembere elfogadja az uralkodó ideológiát, vagy belenyugszik: eléri, teljesen rosszhiszeműen, hogy az általánost a különös szolgálatába állítsa; gyakorolja az öncenzúrát, és *apolitikussá*, *agnosztikussá* stb. válik. Előfordulhat az is, hogy a hatalom rábírra egy érvényes kontesztáló magatartásról való lemondásra: önként lemond a kontesztáló hatalmáról, ami nem mehet végbe praktizáló funkciója nagyobb károsodása nélkül. Ebben az esetben mondják elégedetten: „ez nem egy értelmiségi”.

B) Ha megállapítja ideológiája partikularizmusát és nem képes megelégedni vele, ha felismeri, hogy öncenzúráként interiorizálta a tekintélyt, ha rossz közérzetének és megcsönkítésének elutasításához kénytelen megkérdőjelezni azt az ideológiát, amely őt alakította, ha visszautasítja, hogy a hegemonia alárendelt ügynöke és olyan célok eszköze legyen, amelyeket nem ismer vagy amelyeket tilos vitatnia, akkor a gyakorlati tudás ágense szörnyeteggé, azaz értelmiségivé válik, aki *azzal foglalkozik ami rá tartozik*, (külsőleg: olyan elvekkkel, amelyek az életét irányítják, és belsőleg: a társadalomban megélt helyzetével), és akiről a többiek azt mondják, *azzal foglalkozik, ami nem tartozik rá*.

Összegezve, a tudás minden szakembere *lehetőség szerint értelmiségi*, mivel egy ellentét határozza meg, amely nem más, mint az állandó harc benne egyetemes szaktudása és az uralkodó ideológia között. De nem egyszerű elhatározással válik egy szakember *ténylegesen*

értelmiségivé: ez személyes történetétől függ, mely kikapcsolhatta benne az őt jellemző feszültséget; végső soron az átalakulást befejező tényezők összessége társadalmi jellegű.

Idézhetjük először is az uralkodó osztályok szabad választását, és az életszínvonalat, melyet az értelmiségieknek biztosítanak, – különösen a diákjaiknak. Az alacsony bérek bizonyára nagyobb függőségre készíthetnek. De tiltakozásra is ösztönözhetnek, feltárva a tudás szakemberének, hogy milyen reális helyet tartanak fenn számára a társadalomban. Ott van az is, hogy az uralkodó osztályoknak lehetetlen biztosítaniuk diákjaik számára az összes őket megillető posztot, amelyeket megígértek nekik: akik nincsenek alkalmazva, azok a szakembereknek biztosított életszínvonal alá – legyen az bármilyen kevésbé magas – süllyednek; ekkor érzik át szolidaritásukat a legkevésbé előnyös helyzetű társadalmi osztályokkal. Ezt a munkanélküliséget, vagy ezt a lesüllyedést a kevésbé megfizetett és kevésbé megtisztelő foglalkozások felé, normálisan egy szelekciós rendszer képes biztosítani; de a negatív kiválasztott (a kiesett), nem vitathatja a kiválasztást az egész társadalom vitatása nélkül. Bizonyos történelmi körülmények között előfordul, hogy a dolgozó osztályok hevesen vitatják a régi értékeket és az uralkodó ideológiát, ami mély átalakulásokkal jár az uralkodó osztályokban: ekkor a tudás számos specialistája alakul át értelmiségivé, mivel a társadalomban megjelent ellentmondások tudatosítják bennük a saját ellentmondásukat. Ha az uralkodó osztályok, épp ellenkezőleg, növelni akarják az ideológia befolyását a tudás rovására, akkor ők azok, akik megnövelik a belső feszültséget és akik felelősek a szakember értelmiségivé való átalakulásáért: jóval azon túl csökkentették a technika, a tudomány és a módszerek tárgyra való szabad alkalmazásának részesedését, melyet a tárgy el tudott fogadni. Előfordult önöknél, hogy a hatalom ezekben az utóbbi években a történelemtanárokat a történelmi igazság elferdítésére kötelezte: ez utóbbiak, mégha eddig kizárólag oktatással és a tények megállapításával foglalkoztak is, szakmai lelkiismeretük és az általuk mindig is alkalmazott tudományos módszerek nevében kénytelenek vitatni az általuk eddig passzívan elfogadott ideológiát. A legtöbbször ezek a tényezők *egyszerre* vannak jelen: ez azért van így, mert összességük, legyen bármily ellentmondásos, egy társadalom általános magatartását tükrözi saját specialistáival szemben; de a tényezők mindig csak *egy alkati ellentmondás* tudatosodásához vezetnek.

Az értelmiségi tehát az az ember, aki önmagában és a társadalomban tudatára ébred az ellentmondásnak a gyakorlati igazság kutatása (az összes normával együtt, amit magába foglal), és az uralkodó ideológia (a hagyományos értékrendszerével együtt) között. Ez a tudatosodás, noha ahhoz, hogy *reális legyen*, az értelmiséginél *először is* a szakmai tevékenységeinek és funkciójának a szintjén kell hogy végbemenjen, nem más, mint a társadalom alapvető ellentmondásainak, azaz osztálykonfliktusoknak a leleplezése, és, magán az uralkodó osztályon belül, egy organikus ellentétnek, az igazság között, melyet a vállalkozása számára követel, és a mítoszok, értékek és hagyományok között, melyeket megtart, s amelyekkel a többi osztályt meg akarja fertőzni, hogy biztosítsa hegemoniáját.

Darabokra tépett társadalmak termékeként, az értelmiségi, tanúsítja őket, mert interiorizálta szakadásukat. Az értelmiségi tehát történelmi produktum. Ebben az értelemben egyetlen társadalom sem panaszkodhat az értelmiségijeire anélkül, hogy ne vádolná önmagát, mert csak olyan értelmiségijeik vannak, amilyeneket csinál.

Második előadás

Az értelmiségi funkciója

I. Ellentmondások

Az értelmiségit létezésében határoztuk meg. Most a *funkciójáról* kell beszélnünk. De van-e neki funkciója? Valójában világos, hogy senki sem bízta meg a gyakorlásával. Az uralkodó osztály nem tud róla: csak a tudás szakemberét és a felépítmény kishivatalnokát akarja ismerni benne. A kedvezőtlen helyzetben levő osztályok nem hozhatják létre: mert a funkció csak a gyakorlati igazság szakemberétől származhat, és mert ez a szakember az uralkodó osztály szabad választásaiból születik meg, vagyis az értéktöbblet ama részéből, melyet ez utóbbi a szakember kitermelésére szán. Ami a középosztályokat illeti – amelyekhez az értelmiség tartozik –, jóllehet eredetileg ugyanazoktól a szakadásoktól szenvednek, megvalósítva magukban a burzsoázia és a proletariátus közötti viszályt, ellentmondásaikat nem a mítosz és a tudás, a partikularizmus és az egyetemesség szintjén élik meg: nem lehet tehát tudatosan megbízva azzal, hogy kifejezze őket.

Mondjuk hogy úgy jellemezhető, mint aki nem kapott felhatalmazást senkitől, és mint aki nem kapta a státuszát semmiféle hatóságtól. Mint ilyen, az értelmiségi nem valamilyen döntés terméke – mint ahogyan az orvosok, a tanárok stb. azok, amennyiben a hatalom ügynökei –, hanem iszonyatos társadalmaknak az iszonyatos terméke. Senki nem igényli őt [L. k. 30. o.], sem a nyomást gyakorló csoportok, sem a kizsákmányolt osztályok apparátusai, sem a tömegek); az emberek fogékonyak lehetnek aziránt, amit *mond*, de nem a létezése iránt: egy diétás előírásról és a magyarázatáról egyfajta önhittséggel mondjuk: „*az orvosom írta elő*”, miközben ha az értelmiségi egy érve találó, és ha a tömeg átveszi, akkor *magában* mutatják fel, az előbbihez való viszony nélkül, aki felmutatta. *Névtelen* okoskodás lesz, amely először is mint *mindenkié* van adva. Az értelmiségit maga az a mód szünteti meg, ahogyan a termékeivel élnek.

Ily módon senki nem engedményezi neki a legcsekélyebb jogot, és a legcsekélyebb státuszt sem. És, létezése, tényleg nem fogadható el, mert a létezés sem fogadja el önmagát, lévén az egyszerű megélt lehetetlensége annak, hogy valaki a gyakorlati tudás szakembere legyen társadalmainkban. Ez a meghatározás a legkifosztottabb embert csinálja az értelmiségiből: természetesen nem lehet tagja egy elitnek, mert kezdetben nem rendelkezik semmilyen *tudással* és, következésképpen, semmilyen *hatalommal* sem. Nem akar oktatni, jóllehet gyakran az oktatók közül verbuválódik, mert kezdetben *tudatlan*. Ha tanár vagy tudós, akkor *tud* bizonyos dolgokat, noha nem vezetheti le őket az igaz alapelvekből; mint értelmiségi, *keres*: az általánosnak az erőszakos vagy kifinomult korlátozásai a partikularizmus által és az igazságnak a mítosz által, amelybe az igazság kapaszkodni látszik, *vizsgálódóvá* tettek. Először is *önmagát* vizsgálja, hogy harmonikus totalitássá alakítsa át az ellentmondások

létet, amellyel felruházták. Ám ez nem lehet az egyetlen tárgya, mivel csak úgy véli a titkát megtalálni és a szerves ellentmondását megoldani, hogy a társadalomra, melynek terméke, ez utóbbinak az ideológiájára, a struktúráira, a szabad választásaira, a *praxisára* alkalmazza a tudományos módszereket, amelyeket mint a gyakorlati tudás szakembere a szakterületén felhasznál: kutatási szabadságot (és vitát), a vizsgálat és a bizonyítékok szigorúságát, az igazság keresését (a lét és konfliktusai leleplezését), az elért eredmények egyetemességét. Mégis, ezek az elvont jellegzetességek nem elégségesek egy érvényes módszer megalkotásához az értelmiségi sajátos objektuma számára. Vizsgálatának specifikus tárgya valójában kettős: két aspektusa fordítottja és kiegészítője egymásnak; önmagát a társadalomban, amint őt létrehozta, kell megragadnia, és ez csak úgy lehetséges, hogy a globális társadalmat tanulmányozza, amennyiben létrehozta, egy bizonyos pillanatban, az értelmiségieket. Ebből egy örökös felfordulás származik: önmaga visszaverődése a világba, és a világ visszaverődése önmagába, aminek következtében nem lehet összekeverni az intellektuális kutatás tárgyát az antropológiáéval. Csakugyan, nem lehet a társadalmi egészet *objektíven* tekintetbe venni, mivel megtalálja őt önmagában mint alapvető ellentmondását: de nem tarthatja magát önmaga egyszerű *szubjektív* megkérdőjelezéséhez sem, mivel éppen hogy egy meghatározott társadalomba van beágyazódva, amely őt létrehozta. Ezek a megjegyzések tudomásunkra hozzák, hogy

1. Kutatásának tárgya a specializációját követeli meg az elvont módszernek, amelyről az imént beszéltünk: valójában az szükséges, hogy ebben az örökös nézőpont megfordulásban, melyet egy megszabott ellentmondás meghaladásához követelünk meg, a két momentum – interiorizált külsőlegesség, az interioritás újrakülsőiesítése – szigorúan kötődjön egymáshoz. Ellentmondásos tagoknak ez a viszonya nem más, mint a *dialektika*. Olyan módszerről van szó, melyet az értelmiségi nem taníthat, amikor ráébred új helyzetére és meg akarja szüntetni „létnehézségét”, akkor nem ismeri a dialektikus eljárást: az objektuma kényszeríti rá apránként, mivel kettős arculatú, és mindegyikük a másikra utal; kutatásának még a végén sincs az értelmiséjinek tudományos ismerete a rákényszerített módszerről.

2. Tárgyának kétértelmősége mindenképpen eltávolítja az értelmiségit az *elvont egyetemességtől*. A „filozófusok” tévedése ténylegesen az a hit volt, hogy közvetlenül alkalmazható az egyetemes (és analitikus) módszer a társadalomra, amelyben az ember él, miközben pontosan *ők éltek benne*, és a módszer olyannyira feltételezte őket történelmileg, hogy ideológiájának előítéletei belopakodtak pozitív kutatásukba és magába a legyőzőcsükre irányuló akarataukba. E tévedés oka világos: *organikus értelmiségiek* voltak, azért az osztályért dolgoztak, amely létrehozta őket, és egyetemességük nem volt egyéb a burzsoázia hamis egyetemességénél, amely az egyetemes osztálynak tartotta magát. Éppen ezért amikor az embert keresték, csak a burzsoát találták meg. Az igazi szellemi kutatás, ha meg akarja szabadítani az igazságot az őt elhomályosító mítoszoktól, akkor a vizsgálatnak a vizsgálatot végző ember egyédségén való áthaladását foglalja magában. Ez utóbbinak szüksége van arra, hogy *magát* a társadalmi univerzumba helyezze, ahhoz, hogy megragadja és lerombolja önmagában és önmagán kívül a korlátokat, melyeket az ideológia ír elő a tudásnak. A *helyzet* szintje az, ahol a belsővé tevés és a külsővé tevés dialektikája képes hatni, az értelmiségi gondolkodásának szüntelenül vissza kell térnie magához, hogy önmagát mindig mint *egyedi egyetemességet*, azaz, mint az osztályelőítéletek által egyediesítettet ragadja meg, melyeket a gyerekkortól fogva véstek az agyába, miközben a gondolkodás azt hiszi, hogy megszabadult tőlük és csatlakozott az egyetemeshez. Nem elég, (hogy csak egyetlen példát idézzünk), harcolni a *rasszizmus* (mint az imperializmus ideológiája) ellen az antropológiai ismereteinkből merített egyetemes érvekkel: ezek az érvek meggyőzhetnek az egyetemesség szintjén, de a rasszizmus a mindennapok konkrét magatartása, aminek következtében az ember őszintén mondhatja az általános beszédet az antirasszizmusról, és maradhat rasszista, a gyermekkorhoz kötődő távoli mélységekben, és, hirtelen, anélkül hogy látná, rasszistaként viselkedhet a mindennapi életben. Ily módon az értelmiségi nem csinál semmit, még ha ki is mutatja a rasszizmus aberrált

oldalát, ha nem tér vissza szüntelenül önmagához, hogy egy gyermekkori eredetű rasszizmust „ezen a hasonlíthatatlan szörnyetegen”, önmagán végzett tudományos vizsgálattal oldjon fel.

Ezen a szinten az értelmiségi, anélkül, hogy megszűnne a munkái, mint a tudás szakembereinek munkái, a bére és az életszínvonalára révén, kiválasztott kispolgárként tüntetni ki magát, le kell hogy küzdje osztályát, amely az uralkodó osztály befolyására szükségszerűen burzsoá ideológiát, kispolgári gondolatokat és érzelmeket termel újra benne. Az értelmiségi tehát az egyetemes szakembere, aki észreveszi, hogy a saját területén az egyetemesség nem létezik teljesen készen, hanem örökösen *meg kell csinálni*. Az egyik nagy veszély, melyet az értelmiségnek el kell kerülnie, ha vállalkozásában előbbre akar jutni, a túlzottan gyors általánosítás. Láttam közülük olyanokat, akik, túl gyorsan akarván eljutni az egyetemeshöz, az algériai háború alatt ugyanolyan címen ítélték el az algériai terroristák merényleteit, mint a francia elnyomást. Ez maga a típusa a hamis polgári egyetemességnek. Meg kellett volna értenie, ellenkezőleg, hogy az algériai felkelés, rendőrállam által üldözött, fegyvertelen szegények felkelése, kénytelen volt az *ellenállást és a bombát* választani. Így az értelmiségi az önmaga elleni harcában hajlamos arra, hogy a társadalmat partikuláris és struktúráik által partikularizált csoportok harcának, helyüket és sorsukat az egyetemes berendezésnek lássa. Ellentétben a burzsoá gondolkodással, tudatosítania kell, hogy *az ember nem létezik*. Ám, egyúttal, tudva azt, hogy ő még nem ember, úgy kell megragadnia magában, és, rögtön, magán kívül is – és megfordítva – az embert, mint akit *létre kell hozni*. Ahogyan Pong mondta: az ember jövője az ember. A polgári humanizmussal szemben az értelmiségi tudatossá válása egyszerre mutatja neki az egyediséget és azt, hogy belőle kiindulva az ember mint egy mindennapi gyakorlati vállalkozás távoli célja adódik.

3. Ez okból egy gyakorta tett szemrehányás az értelmiséginek értelmetlennek tűnik: általában elvont lényt csinálnak belőle, aki a tiszta egyetemeshől él, aki csak a „szellemi” értékeket ismeri, egy tisztán negatív lényt, egy okoskodót, aki hozzáférhetetlen az érzékenységek értékei számára, egy „észlény”-t. E szemrehányások eredete nyilvánvaló: az értelmiségi a gyakorlati tudás ágense, *először*, és értelmiségivé válva ritka, hogy már nem az. Igaz, hogy megszokott területükön kívül akarja alkalmazni az egész módszereket, főként, hogy magában és magán kívül feloldja az uralkodó ideológiát, amely zavaros, nehezen megjelölhető gondolatok és olyan értékek formájában jelenik meg előtte, melyeket „effektíveknek” vagy „vitálisoknak” neveznek, azért, hogy magasztalják alapvetően irracionális jellegüket. A célja azonban a gyakorlati szubjektum megvalósítása, és egy olyan társadalom elveinek felfedezése, amely azt létrehozna és támogatná; addig is az összes szinten végzi a vizsgálatát, és megpróbálja módosítani *magát az érzéseiben éppúgy, mint a gondolataiban*. Ez azt jelenti, hogy lehetőség szerint létre akarja hozni magában és másokban a személyiség igazi egységét, a visszaszerzését mindegyikünk által olyan céloknak, melyeket ráerőltetnek a tevékenységünkre (és amelyek hirtelen mássá válnak), az elidegenedések megszüntetését, a gondolkodás valóságos szabadságát, megszüntetve *kívül az osztályszerkezetekből* eredő társadalmi tilalmakat, *belül* a gátlásokat és az öncenzúrázásokat. Ha van *olyan* érzékenység, melyet visszaüt, akkor ez az *osztályé* érzékenység, vagyis például, a gazdag és többszörös rasszista érzékenység, de egy gazdagabb érzékenység javára, annak a javára, amely a kölcsönös emberi kapcsolatokon öröködik. Nem biztos, hogy teljesen eljuthat ide, de ez egy út, melyet kijelöl, mely *kijelöli magát*. Ha vitatkozik, akkor kizárólag az ideológiát (és *gyakorlati* következményeit) vitatja, abban a mértékben, amelyben egy ideológia, bárhol is, az osztálytudat hazug és zavaros helyettesítője; így vitája csak *negatív mozzanata egy praxisnak*, amelyre képtelen egyedül vállalkozni, melyet csak az elnyomott és kiszármányolt osztályok összessége által lehet véghezvinni, és amelynek a pozitív értelme – még ha csak sejteti is – egy szabad emberekből álló társadalom eljövetele egy távoli jövőben.

4. Ez a dialektikus munkája egy egyedi egyetemcsnek egyedi egyetemcséken, ellenkezőleg, nem kell soha, hogy először is az elvontban menjen végbe. A legyőzött ideológiát minden pillanatban aktualizálja az *esemény*. Értsük meg, hogy nem annyira mint világosan

meghatározott állítások összessége, hanem mint a partikuláris esemény leplezésének és kifejezésének módja jut el hozzánk. A fajgyűlölet például, néha – de ritkán – könyvekben fejeződik ki, (mi megkaptuk *A zsidó Franciaország*-ot Drumont-tól), de sokkal gyakrabban események által, melyeknek rejtett motívumuk van, például: a Dreyfus-ügyben, és az igazolások által, melyeket a *tömegkommunikációs eszközök* adnak, mellékesen, egy érvelés kerülőúttján át, a fajgyűlölő erőszakosságokról – amelyek *törvényes* (Dreyfus) formában vagy lincselés formájában, vagy közbeeső formákban jelennek meg –, amennyiben ezek az esemény nagyfontosságú oldalait alkotják. Az értelmiségi kifejezheti egy könyvben, hogy megszabaduljon a fajgyűlöllettől, amely a sajátja és amely ellen szüntelenül harcol, ezt a harcot és a gondolatait. De a legfontosabb, hogy szüntelenül *tettekkel* leplezze le a szofizmákat, amelyek egy zsidó elítélését akarják igazolni, azért *mert zsidó*, vagy *ezt a pogromot*, vagy *azt a mérsárlást*; röviden, hogy *az esemény szintjén* munkálkodjon konkrét események létrehozásán, amelyek harcolnak a pogrom vagy a bíróság fajgyűlölő ítélete ellen, pöréségekben mutatva meg a kiváltságosok erőszakát. *Eseménynek* nevezzük itt egy eszmét hordozó ténnyt, azaz, egy egyedi egyetemeset, mert egyetemesiségében korlátozza a hordozott eszmét, *datált* és lokalizált tényleges egyedisége által, amely egy nemzeti történelem bizonyos pillanatában *történt*, összefoglalja és totalizálja azt, abban a mértékben, amelyben annak totalizált terméke. Ez valójában azt jelenti, hogy ezáltal az értelmiségi állandóan szembeszáll a konkrétal és csak konkrét választ adhat neki.

5. Az értelmiségi legközvetlenebb ellensége az, akit az *álértelmiséginek* neveznék, és akit Nizan az uralkodó osztály által felállított házőrző kutyának nevezett, hogy olyan érvekkel védje a partikularista ideológiát, amelyek tudományosak akarnak lenni, – azaz, mint az egzakt módszerek termékei jelennek meg. Csakugyan, az a közös bennük az igazi értelmiségekkel, hogy miként ők, credetileg a gyakorlati tudás szakemberci. Túl egyszerű lenne azt képzelni, hogy az álértelmiségi mindenneklőtt egy *megvásárolt* ember. Hacsak nem a piacot értjük, amely kevésbé leegyszerűsítő módon csinált a tudás szakemberéből álértelmiségit, mint ahogyan szokásosan csinálnak. Tegyük fel, hogy a felépítmények egyes alárendelt hivatalnokai érzik, hogy érdekeik az uralkodó osztályéhoz kötődnek, – ami igaz –, és csak ezt akarják érezni –, ami az *ellenkező* kiküszöbölését jelenti, ami szintén igaz. Más szavakkal, nem akarják figyelembe venni azoknak az embereknek az elidegenedését, akik ők, vagy ők lehetnének, hanem csak a hivatalnokok hatalmát (akik szintén ők). Felveszik tehát az értelmiségi magatartását, és vitatni kezdik, mint ő, az uralkodó osztály ideológiáját; de ez meghamisított és oly módon megalkotott vitatás, amely önmagától kimerül, és ily módon megmutatja, hogy az uralkodó ideológia minden kétségbevonásnak ellenáll; más szavakkal, az álértelmiségi nem mondja, hogy *nem*, mint az igazi; a „nem, de...”-t vagy a „jól tudom, de mégis...”-t kultiválja. Ezek az érvek megzavarhatják az igazi értelmiségit, akinek a maga részéről – mint hivatalnoknak – csak túl nagy hajlama van arra, hogy maga is elfogadjon és szembeállítsa őket a szörnyeteggel, aki ő, azért, hogy eltüntesse a tiszta szakember javára. De szükségszerűségekből kénytelen megcáfolni azokat, pontosan azért, mert ő *már* az a szörnyeteg, akit nem győzhetnek meg. Eltaszítja tehát a „reformista” érveket, de valójában csak önmagát mind *radikálisabbá* téve veti el őket. A radikalizmus és az értelmiségi vállalkozás valójában egyet jelentenek, és a reformisták „mérsékelt” érvei hajtják az értelmiségit szükségszerűen erre az útra, megmutatva neki, hogy az alapelveit kell vitatni az uralkodó osztálynak, vagy, miközben úgy látszunk, mintha vitatnánk, szolgálnunk kell őt. Nálunk például sok álértelmiségi mondta, (a *mi* indokainai háborúnk kapcsán vagy az algériai háború alatt): „Gyarmati módszereink nem azok, amiknek lenniük kellene, túl sok egyenlőtlenség van tengeren túli területeinken. De ellene vagyok minden erőszaknak, bárholnan jöjjön is; nem akarok sem hóhér, sem áldozat lenni, és íme ezért vagyok ellene a bennszülöttek lázadásának a gyarmatosítók ellen”. Egy radikalizálódó gondolkodás számára világos, hogy ez a pseudo-egyetemes állásfoglalás egyet jelent annak kijelentésével, hogy: „A krónikus erőszak mellett vagyok, melyet a gyarmatosítók gyakorolnak a gyarmatosítottakon (a terror révén fenntartott

túlzott kizsákmányolás, munkanélküliség, alultápláltság); mindenestre ez a kisebbik rossz, amely végül el fog tűnni; de ellene vagyok az erőszaknak, melyet a gyarmatosítottak gyakorolhatnak, hogy megszabaduljanak az őket elnyomó gyarmatosítóktól." Ami annak megálgatására bírja rá a radikális gondolkodást, hogy mihelyt megtiltják az ellenerőszakot az elnyomottaknak, kevésbé számít, hogy szelíd szemrehányásokat tesznek az elnyomóknak (ilyen típusúakat: tegyék egyenlővé a béreket, vagy legalább egy gesztust tegyenek; kicsit több méltányosságot kérünk!). Ez utóbbiak tudják, hogy e szemrehányások csak megtévesztő látszat, mivel az álértelmiségi meg akarja tiltani az elnyomottak tényleges erőinek, hogy fegyverekkel aláátmasztott követelésekkel alakítsák át őket. Ha a gyarmatosítottak nem kelnek fel tömegesen, akkor a gyarmatosítók tudják, hogy az anyaországban nem lesz semmilyen szervezett erő, hogy ügyüket támogassa. Nem látják tehát semmiféle akadályát annak, hogy az álértelmiségi hozzájáruljon a gyarmatosítottak eltávolításához a lázadástól, megcsillogtatva előttük a reformizmus csapdáját. Az értelmiségi radikalizmust tehát mindig az álértelmiségi érvelései és magatartása hajtják előre: az igazi és az álértelmiségi párbeszédében a reformista érvek és valóságos eredményei (a *status quo*) szükségszerűen arra bírják rá az igazi értelmiségieket, hogy forradalmárokká váljanak, mert megértik, hogy a reformizmus csak olyan beszéd, amelynek a kettős előnye az, hogy szolgálja az uralkodó osztályt, miközben megengedi a gyakorlati tudás szakembereinek, hogy bizonyos távolságot tartsanak alkalmazókkal szemben, vagyis ugyanezzel az osztállyal szemben.

Mindazok, akik *mától fogva* egyetemes álláspontot foglalnak el, *megnyugtának*: az egyetemes álértelmiségiekből áll. Az igazi értelmiségi – vagyis az, aki mint szörnyeteget ragadja meg magát a kínos érzésben – nyugtalanít: az emberi egyetemes *megteremtésre vár*. Sok álértelmiségi csatlakozott lelkesen Gary Davis mozgalmához. Arról volt szó, hogy *azonnal* világpolgárrá válnak, és, hogy uralkodóvá tegyék az egyetemes békét a földön „Kitűnő, mondja egy vietnami egy francia álértelmiséginek, e mozgalom tagjának. Kezdek tehát a béke követelésével Vietnamban, mivel ott folynak harcok. – Soha az életben, feleli a másik. Ez a kommunistáknak kedvezne.” Általában akarta a békét, semmiféle különös békét nem akart, amely vagy az imperialistáknak vagy a gyarmatosított népeknek kedvezne. Ám ha az egyetemes békét akarjuk minden különös béke nélkül, akkor a háború *morális* elítélésére szorítkozunk. Márpedig mindenki ezt teszi, beleértve Johnson elnököt is. Az álértelmiségi magatartása miatt vagyunk hajlamosak – ahogyan az előző előadásban mondtam – az értelmiségieket moralistáknak és idealistáknak tartani, akik *morálisan* ítélik el a háborút, és erőszakos világunkban arról álmodoznak, hogy egy napon ideális béke fog uralkodni, – amely nem egy új emberi rend, melyet az összes háborúnak az elnyomottak győzelmével bekövetkező megszűnésére alapoznak, hanem inkább az egzekből alászállt békefogalom. Az igazi értelmiségi, lévén *radikális*, ezért sem nem moralista, sem nem idealista: tudja, hogy az egyedül érvényes béke Vietnamban könnyekbe és vérbe fog kerülni, tudja, hogy a béke az amerikai csapatok visszavonásával és a bombázások beszüntetésével, *tehát* az Egyesült Államok vereségével kezdődik. Más szavakkal, ellentmondásának természete kötelezi arra, hogy *belemenjen* korunk összes konfliktusába, mert ezek mind – osztály-, nemzeti vagy faji konfliktusok – sajátos megnyilvánulásai a kedvezőtlen helyzetben levők uralkodó osztály általi elnyomásának, és mert ő, az elnyomottságának tudatában levő elnyomott, mindegyikükben az elnyomottak oldalán találja magát.

Mégis, ismételnünk kell, helyzete nem *tudományos*. Tudományos módszert, tapogatózva, ismeretlen tárgyra alkalmaz, amelyeket önmagát demisztifikálva demisztifikál, leleplező gyakorlati tevékenységet végez, leküzdvé az ideológiákat és lecsupaszítva az erőszakot, amelyet álcáznak vagy igazolnak; azon munkálkodik, hogy egy társadalmi egyetemesség lehetséges legyen egy napon, amelyben az összes ember *valóban* szabad, egyenlő és testvér, biztos benne, hogy ezen a napon, de nem előbb, az értelmiségi el fog tűnni, és hogy az emberek ellentmondás nélkül és az általa követelt szabadságban fogják tudni megszerezni a gyakorlati

tudást. Pillanatnyilag vizsgálódik, és szüntelenül téved, nem lévén más vezérfonala, mint dialektikus szigora és radikalizmusa.

II. Az értelmiségi és a tömegek

Az értelmiségi egyedül van, mert senki sem bízta meg. Márpedig – ebben rejlik ellentmondásainak egyike – nem szabadulhat fel a nélkül, hogy a többiek is ne szabadulnának fel ugyanakkor. Mert minden embernek megvannak a saját céljai, melyeket a rendszer szüntelenül *ellop* tőle, és, az elidegenedés, kiterjedve az uralkodó osztályra, ez utóbbi tagjai maguk is embertelen célokért dolgoznak, amelyek nem az övék, azaz, alapvetően a *profitért*. Így az értelmiségi, saját ellentmondását, mint az objektív ellentmondások egyedi kifejeződését ragadva meg, szolidáris minden emberrel, aki harcol önmagáért és a többiekért ezek ellen az ellentmondások ellen.

Mégis, nem lehet azt képzelni, hogy az értelmiségi annak az ideológiának az egyszerű *tanulmányozásával* végzi a munkáját, melyet az agyába véstek, (például alávetve azt a szokásos kritikai módszereknek). Valójában ez az ő ideológiája, egyidejűleg mint az életmódja (amennyiben *valóságosan* tagja a középosztályoknak), és mint az ő *Weltanschauung*-ja nyilvánul meg, azaz, mint a napszemüveg melyet az orrára tett, és amelyen keresztül a világot látja. Az ellentmondást, amitől szenved, először is mint csak szenvedést éli meg. Ahhoz, hogy megnézze, az szükséges, hogy távolságot tartsa vele szemben: márpedig ez az, amire nem képes segítség nélkül. Valójában ez a történeti cselekvő, akit teljesen feltételeznek a körülmények, pontosan az ellenkezője egy madártávlati tudatnak. Ha a jövőben akarna elhelyezkedni, hogy magát megismerje, (ahogyan a régi társadalmakat megismerhetjük), akkor teljesen elhibázná célját: nem ismeri a jövőt, vagy, ha megsejti egy részét, akkor magukkal az előítéletekkel együtt, melyekkel róla bír, vagyis az ellentmondásból kiindulva, amelytől szeretne elfordulni. Ha megpróbálna ideálisan kívül helyezkedni a társadalmon, hogy megítélje az uralkodó osztály ideológiáját, akkor magával vinné az ellentmondását legjobb esetben, a legrosszabb esetben azonosulna a nagypolgársággal, amely (gazdaságilag), a középosztályok felett van, és amely fölébük hajlik, elfogadná hirtelen, vita nélkül, az ideológiát. Tehát csak egy eszköze van a társadalom megértésére, amelyben él: ha elfoglalja a legelőnytelenebb helyzetben levők álláspontját róla.

Ez utóbbiak nem képviselik az egyetemességet, mely sehol nem létezik, hanem az *óriási többséget*, partikularizálja őket az elnyomás és a kizsákmányolás, amely termékeik termékét csinálja belőlük, ellopva tőlük céljaikat (pontosan mint a gyakorlati tudás szakembereitől), és a termelés különös eszközeit csinálva belőlük, melyeket az általuk termelt eszközök határoznak meg, és amelyek megszabják feladataikat; harcuk e képtelen partikularizmus ellen őket is az egyetemesség célbavételéhez vezetik el: egyáltalán nem a burzsoázia egyetemességéhez – amikor az egyetemes osztálynak tartja magát –, hanem egy negatív eredetű konkrét egyetemességhez, mely a partikularizmusok felszámolásából és egy osztályok nélküli társadalom eljöveteleéből születik meg. Az egyetlen reális lehetőség, hogy distanciált álláspontot foglajunk el az egész fentebb elrendelt ideológiáról az, hogy azok mellé állunk, akiknek maga a létezése ellentmond neki. A városi és falusi proletariátus, a pusztá ténynél fogva, hogy van, feltárja, hogy társadalmaink partikularisták és osztálystruktúrájuk; két milliárd alultáplált létezése egy három milliárdos népességből, másik alapvető igazsága jelenlegi társadalmainknak, – ez és nem az állértelmiségiek által kitalált ostobaság, (a bőség). A kizsákmányolt osztályokat – bár tudatra ébredésük *változó*, és mélyen áthatja őket a polgári ideológia – az *objektív értelmük* jellemzi. Ez az értelem nem adomány, hanem a társadalomról való, egyedül radikális *álláspontjukból* születik meg: bármilyen is a *politikájuk*, (amely lehet a beletörődés, a méltóság vagy a reformizmus, abban a mértékben, amelyben az objektív értelmet megzavarják

az interferenciái azokkal az értékekkel, melyeket az uralkodó osztály nevelt beléjük). Ez az objektív álláspont hozza létre a népi gondolkodást, amely az alapvetőből kiindulva, azaz, a legalacsonyabb, a radikalizálódásra legalkalmasabb szintből kiindulva látja a társadalmat, onnan, ahonnan az uralkodó osztályokat és a velük szövetséges osztályokat *alulnézetben*, alulról felfelé látjuk, nem mint kulturális elitet, hanem mint hatalmas szobrok csoportját, amelyek talapzata teljes súlyával nehezedik az életet újratermelő osztályokra, az erőszaknélküliség, a kölcsönös elismerés és az udvariasság szintjéről (ahogyan a burzsoák tesznek, akik azonos szinten vannak és egymás szemébe néznek), hanem az elviselt erőszak, az elidegenedett munka és az elemi szükségletek álláspontjáról. E gondolkodás radikális és egyszerű, ha az értelmiségi újra elő tudná venni a saját szakállára, akkor a *valódi helyén*, alulról felfelé látná magát, mint aki megtagadja az osztályát és mégis kétszeresen feltételeződik általa, (amennyiben belőle származik és ez alkotja pszicho-szociális *backgroundját*, és amennyiben ismét ide illeszkedik be a tudás szakembereként), teljes súlyával a népi osztályokra nehezedik, amennyiben bérét vagy tiszteletdíjait az általuk termelt értéktöbblettől vonják le. Világosan megismerné helyzete kettősségét, és, ha a dialektika szigorú módszereit ezekre az alapvető igazságokra alkalmazná, akkor a népi osztályokban és a népi osztályokkal ismerné meg a polgári társadalom igazságát, és elhagyva fennmaradó reformista illúzióit, forradalmárrá radikalizálódna, megértve, hogy a tömegek nem tehetnek mást, minthogy szétfűzzák az őket tönkretévő bálványokat. Új feladata ekkor az lenne, hogy harcoljon a népet megbénító ideológiák örökös újjászületése ellen a *népben*.

Ezen a szinten azonban új ellentmondások keletkeznek. 1° Különösen az, hogy az előnytelen helyzetben levő osztályok nem termelnek ki, mint olyanok, értelmiséget, mert pontosan a tőke felhalmozása engedi meg az uralkodó osztályoknak egy *szakami tőke* létrehozását és növekedését. Igaz, előfordul, (Franciaországban 10%-ban), hogy a „rendszer” a gyakorlati tudás néhány szakemberét a kizsákmányolt osztályok köréből toborozza, de még ha a szakemberek eredete népi is, munkájuk, bérük és életszínvonaluk révén nem kevésbé integrálódnak rögtön a *középosztályokba*. Más szavakkal, az előnytelen helyzetben levő osztályok nem termelik meg az objektív intelligencia organikus képviselőit, amely az övék. A proletariátus szerves értelmiségije, amíg a forradalom nincs megcsinálva, *contradictio in adjecto*; sőt olyan osztályok soraiban születve különben, melyek helyzetüknél fogva követelik az egyetemest, nem lenne, ha létezhetne, az a szörnyeteg, akit leírtunk és akit boldogtalan tudata határoz meg. 2° A másik ellentmondás az első szükségszerű folyománya: ha tekintetbe vesszük, hogy az értelmiségi, annak hiányában, hogy a hátrányos helyzetű osztályok termelnék ki organikus mint olyat, mindenesetre csatlakozni akar hozzájuk, hogy magáévá tegye objektív intelligenciájukat és hogy a népi gondolkodás által megfogalmazott alapelveket adjon az egzakt módszereinek, rögtön találkozik, és *joggal*, azoknak a bizalmatlanságával, akikkel szövetkezni kívánt az imént. Valóban nem kerülheti el, hogy a munkások ne a középosztályok egyik tagját lássák benne, vagyis olyan osztályokét, melyek a meghatározásuk szerint a burzsoázia cinkosai. Az értelmiségit tehát egy sorompó választja el azoktól az emberektől, akiknek az álláspontját, ami az *egyetemesség*, meg akarja szerezni. Olyan szemrehányás ér, melyet gyakran vetnek a szemére, a hatalom, az uralkodó osztályok és a középosztályok érve, melyet a szolidárban álló állértelmiségiel rendeznek el: hogyan merészélték ti, kispolgárok, akik gyermekkortól fogva a polgári kultúrát kaptátok és akik a középosztályokban éltek, képviselni akarni a dolgozó osztályok *objektív szellemét*, akikkel nem érintkeztek és akik nem kérnek belőletek? És tényleg, úgy látszik, hogy *circulus vitiosus* van itt: az uralkodó ideológia partikularizmusa elleni harchoz azok álláspontját kellene elfoglalni, akiknek maga a létezése ítéli el az uralkodó ideológiát. Ám ezen álláspont elfoglalásához sohasem lett volna szabad kispolgárnak lennünk, mivel neveltetésünk már induláskor és velőnkig megfertőzött bennünket. És, minthogy a partikularizáló ideológia és az univerzalizáló tudás ellentmondása egy kispolgárnál alkotja az értelmiségit, nem lenne szabad *értelmiséginek lennünk*.

Az értelmiségiek tökéletesen tudatában vannak ennek az új ellentmondásnak: igen gyakran beleütköznek, és nem mennek tovább. Vagy mert túlságosan nagy alázatot merítenek belőle a kizsákmányolt osztályok iránt, (innen örökös kísértésük, hogy proletároknak *mondják*, vagy proletárokká *tegyék* magukat), vagy mert az ellentmondás az eredete kölcsönös bizalmatlanságuknak (mindegyikük azzal gyanúsítja a másik eszméit, hogy titokban a burzsoá ideológia feltételezi azokat, mert ő maga is *megkísértett* kispolgár, és mert a többi értelmiségiben saját tükörképét látja), vagy mert kétségbeesve a bizalmatlanság miatt, melynek a tárgya, hátraarcot csinál, és mivel nem válhat újra a tudás saját magával megbékélt egyszerű szakemberévé, *álértelmiségivé válik*.

Bevinni egy pártba ezt a tömeget – másik kísértés –, nem oldja meg a problémát. A bizalmatlanság megmarad, állandóan újjászületnek az értelmiségiek és a teoretikusok jelentőségét érintő viták a pártban. Ez történt gyakran nálunk. Ez történt meg Japánban 1930 körül Fukumoto idejében, amikor a kommunista Mizuno kilépett a japán kommunista pártból, azzal vádolva, hogy „elméleti vitacsoport, mely fölött korrumpált értelmiségiek kispolgári ideológiája uralkodik”. És ki állíthatja tehát, hogy az objektív értelmet képviseli, és hogy annak a teoretikusa? Azok, akik azt állítják például, hogy a Meidzsi restauráció polgári forradalom? Vagy azok, akik ezt tagadják? És ha a párt vezetése dönt politikai, vagyis gyakorlati okoknál fogva, ki mondja meg, hogy miután ezek megváltoztak, nem fogja-e megváltoztatni személyzetét és véleményét? Ha erről van szó, akkor azok, akik egy pillanattal is tovább fenntartották az elitelt ideológiát, legyünk biztosak benne, hogy *korrumpált értelmiségiekként* lesznek számon tartva, azaz, egészen egyszerűen értelmiségiekként, mivel éppen a korrupció az a mélységes jellemvonás, amely ellen minden értelmiségi – miután felfedezte magában – fellázad. Ha tehát a kispolgári értelmiségieket saját ellentmondásaik rábírnák arra, hogy a dolgozó osztályokért dolgozzanak, akkor a saját veszélyükre fogják szolgálni őket, akkor lehetnek az ő teoretikusaik, de a szerves értelmiségiük sohasem, és ellentmondásuk, jóllehet világos és megértették, végig meg fog maradni: ez a bizonyítéka annak, hogy, miként láttuk, nem kaphatnak megbízatást *senkitől*.

III. Az értelmiségi szerepe

Ez a két egymást kiegészítő ellentmondás zavaró, de kevésbé súlyos, mint amilyennek látszik. A kizsákmányolt osztályoknak valójában nem *ideológiára*, hanem a gyakorlati igazságra van szükségük a társadalomról. Vagyis, csak meg kell teremteniük önmaguk mítikus képzetéből; szükségük van a világ megismerésére ahhoz, hogy megváltoztassák. Ez egyidejűleg jelenti azt, hogy *szituáltságukat* követelik, (mivel egy osztály megismerése magában foglalja az összes többi osztály és az erőviszonyaik megismerését), *organikus céljaik*, és az elérésüket lehetővé tevő *praxis* felfedezését. Röviden, szükségük van a gyakorlati igazságuk birtoklására, ez azt jelenti, hogy egyszerre követelik saját maguk megragadását *történelmi partikularitásukban*, (amilyenekké őket a két ipari forradalom tette, osztályemlékezetükkel, vagyis azzal, ami anyagilag fennmarad az eltűnt struktúrákból: a Saint-Nazaire-i munkások jelenlevő tanúi a proletariátus régi formájának), és az *egyetemességért folytatott harcukban*, (azaz a kizsákmányolás, az elnyomás, az elidegenedés, az egyenlőtlenségek, a dolgozók profitnak való feláldozása ellen). A két követelés közötti dialektikus viszony az, amit *osztálytudatnak* neveznek. Márpedig az értelmiségi ezen a szinten szolgálhatja a népet. Még nem az egyetemes tudás szakembereként, mivel *szituálva* van, és mivel a „hátrányos helyzetben levő” osztályok úgyszintén *szituálva* vannak. De pontosan mint *egyedi egyetemes*, mivel a tudatosodás az értelmiségieknél osztálypartikularizmusuk és az egyetemesség iránti feladata lelepleződése: ami ellentmond neki, tehát a partikularitásuk meghaladásának a partikuláris univerzalizálása felé, *ebből a partikularisból kiindulva*. És miként a dolgozó osztályok abból kiindulva akarják

megváltoztatni a világot, amik, és nem egy csapásra az egyetemesben elhelyezkedve, párhuzamosság van az értemiségi erőfeszítése között az univerzalizálás felé, és a dolgozó osztályok mozgása között. Ebben az értelemben, bár az értelmiségi eredetileg sohasem lehet ezekben az osztályokban *szituálva*, helyes, hogy tudatára ébredt *szituáltságának*, még ha a középosztályok tagjának minőségében is. És nem arról van szó számára, hogy elutasítsa helyzetét, hanem, hogy felhasználja a tapasztalatot [i. k. 50. o.] ugyanakkor, amikor az egyetemesség technikái megengedik neki, hogy megvilágítsa ugyanczen osztályok számára erőfeszítésüket az univerzalizáció felé. Ezen a szinten az ellentmondás, amely az értelmiséget termeli, lehetővé teszi neki, hogy egyetemes módszerekkel kezelje a proletariátus történelmi egységét, (történeti módszerek, strukturális elemzés, dialektika), és hogy a partikularitásban ragadja meg az univerzalizációs törekvést, (amennyiben egyedi történelemből fakad, és megőrzi abban a mértékben, amelyben a forradalom *megtestesülését* követeli). A dialektikus módszert alkalmazva, a partikulárist az egyetemes követelményeken keresztül megragadva és az egyetemes az egységnek az általánosodás felé tartó mozgására redukálva segíthet a konstitutív *ellentmondásának tudatosodása* révén definiált értelmiségi a proletár tudatosodás létrehozásában.

Eközben osztálypartikularitása szüntelenül meghamisíthatja teoretikusi törekvését. Az is igaz, hogy az értelmiséginek szüntelenül harcolnia kell a szüntelenül újjászülető, az eredeti helyzete és a képzettsége révén új formákban örökösön újjáélesztett *ideológia* ellen. Két esz-köze van erre, melyeket egyidejűleg kell alkalmaznia: 1° *egy örökös önkritika*, (nem szabad összekevernie az egyetemes – amelyet mint a gyakorlati tudás szakembere gyakorol, $y=f(x)$) – egy partikularizált társadalmi csoport különös törekvéseivel az univerzalizáció felé: ha az egyetemes őrzőjének mondja magát, hirtelen a partikulárisra redukálja magát, azaz, visszaesik az önmagát egyetemes osztálynak tartó burzsoázia régi illúziójába). Állandóan meg kell őriznie a tudatot, hogy egy kitiltását megszegő kispolgár, és hogy szüntelenül az osztálya gondolatának megformálására ösztönzik. Tudnia kell, hogy soha sincs védve az univerzalizmus, (amely már *lezártnak* hiszi magát, és mint ilyen, kizárja az erőfeszítés különböző partikularitásait az univerzalizáció irányába), a fajgyűlölet, a nacionalizmus, az imperializmus stb. ellen. (Nálunk „tisztességtudó baloldalt” nevezünk egy olyan baloldalt, amely *tiszteletben tartja* a jobboldali értékeket, még ha tudja is, hogy nem osztja őket; ilyen volt a „mi baloldalunk” az algériai háború idején.) Mindezek a magatartások, abban a pillanatban, hogy leleplezi őket, átcúsíthatnak magába az ő leleplezésébe, – és teljesen jogos, hogy az amerikai négerek undorodva leplezik le a fehér értelmiségiek és antirasszisták paternalizmusát. Tehát nem azzal csatlakozhat az értelmiségi a dolgozókhöz, hogy azt mondja: „Nem vagyok már kispolgár, szabadon mozgok az egyetemesben”. Hanem, éppen ellenkezőleg, azt gondolva: kispolgár vagyok; ha azért, hogy megpróbáljam megoldani az *én* ellentmondásomat, a munkás és paraszti osztályok oldalára álltam, azért még nem szüntem meg kispolgárnak *lenni*: csupán szüntelenül kritizálva és radikalizálva magamat, lépésről lépésre képes vagyok visszautasítani – anélkül, hogy ez rajtam kívül mást is érdekelne – kispolgári állapotomat. 2° Konkrét és fenntartások nélküli társulás a hátrányos helyzetben levő osztályok akciójához. Az elmélet valóban csak a *praxis* egy pillanata: a lehetőségek felbecsülése. Így ha igaz az, hogy megvilágítja a *praxist*, akkor az is igaz, hogy a teljes vállalkozás szabályozza és partikularizálja őt, mivel mielőtt önmagáért tételkezdődik, szervesen születik meg egy *mindig partikuláris* cselekvésen belül. Nem arról van tehát szó az értelmiségi számára, hogy megítélje a cselekvést mielőtt elkezdődik, hogy buzdítson az elvállalására, vagy, hogy irányítsa a mozzanatait. Hanem, ellenkezőleg, hogy *menet közben*, elemi erejének szintjén vegye, (vadsztrájk vagy az *apparátusok* által már irányított sztrájk), hogy csatlakozzon hozzá, hogy fizikailag vegyen részt benne, hogy hagyja magát áthatni és hordozni általa, és csupán ekkor, abban a mértékben, amelyben tudatosítja, hogy ez szükségszerű, fejtse meg a természetét, világítsa meg az értelmét és a lehetőségeit. Abban a mértékben, amelyben a közös *praxis* integrálja őt a proletariátus általános mozgalmába, képes megragadni a belső ellentmondásokban, (a cselekvés

partikuláris kezdetben, univerzalizáló céljában), a proletariátus partikularitását és univerzalizáló ambícióit, mint egyszerre belső, (az értelmiséginek azonos céljai vannak és azonos veszélyeket vállal), és idegen erőt, ami jó messzire vitte őt attól, ami volt, miközben *adott és érinthetetlen* erő marad: kitűnő feltételek ahhoz, hogy megragadják és rögzítsék egy proletariátus partikularitásait és egyetemes igényeit. Mint soha nem asszimilált, még az erőszakos cselekvés alatt is kizárt személy, mint szétszakított tudat, melyet lehetetlen összetákolni, fogja szolgálni az egyetemes specialistája a népi univerzalizáció mozgását: soha nem lesz sem teljesen belül, (tehát elveszve az osztálystruktúrák túl nagy közelsége miatt), sem teljesen kívül, (mivel, mindenképpen, alig kezdett el cselekedni, árulónak számít az uralkodó osztályok és saját osztálya szemében, mivel ellenük használja fel a technikai tudást, amit ők engedtek meg megszerezni neki). Számúzva a kiváltságos osztályok által, gyanúsán a hátrányos helyzetben levő osztályok szemében, (a kultúra miatt, amit a rendelkezésükre bocsát), kezdheti meg a munkáját. És, végül is, mi ez a munka? Úgy gondolom, a következőképpen lehetne leírni:

1° Harcolni az ideológia örökös újjászületése ellen a népi osztályokban. Vagyis lerombolni kívül éppúgy, mint belül minden ideológikus képzetet, amit magukról és hatalmukról alkotnak, (a „pozitív hőst”, a „személyi kultuszt”, a „proletariátus dicsőítését” például, amelyek a munkásosztály termékeinek látszanak, valójában kölcsönzések a burzsoá ideológiától: mint ilyeneket, le kellene rombolni őket).

2° Felhasználni az uralkodó osztálytól kapott tudás-tőkét a népi kultúra felemelésére, – vagyis, lerakni egy egyetemes kultúra alapjait.

3° Az adott esetben és *a jelenlegi körülmények között* a gyakorlati tudás szakembereit képezni a hátrányos helyzetű osztályokban – akik nem képesek maguk megtermelni őket –, és a munkásosztály szerves értelmiségijeit, vagy legalábbis szakembereket csinálni belőlük, akik a leginkább közelítenek ezekhez az értelmiségiekhez, – akiket tényleg lehetetlen megteremteni.

4° Visszaszerezni a saját célját, (a tudás egyetemességét, a gondolat szabadságot, az igazságot), egy reális, a harcban *mindenki* számára elérendő célt látva benne, azaz az ember jövőjét.

5° Radikalizálni a folyamatban levő akciót, megmutatva a közvetlen célkitűzéseken túl a távolabbi célkitűzéseket, azaz az univerzalizációt, mint a dolgozó osztályok történelmi célját.

6° *Minden hatalommal szemben* – beleértve a politikai hatalmat is, amely a tömegpártokban és a munkásosztály apparátusában fejeződik ki – olyan történelmi célok őrzőjévé lenni, melyeket a tömegek követnek; mivel a cél valójában mint az eszközök egysége definiálódik, ez utóbbiakat annak az elvnek a függvényében kell megvizsgálnia, amely szerint minden eszköz jó, amikor hatékonyak, kivéve azokat, amelyek meghamisítják a követett célt.

A 6. paragrafus egy új nehézséget vet föl: amennyiben a népi mozgalom szolgálatába áll, az értelmiséginek be kell tartania a fegyelmet, nehogy meggyengítse a tömegek szervezetét; de amennyiben az eszközöknek a célhoz való gyakorlati viszonyát kell megvilágítani, szüntelenül gyakorolnia kell kritikáját, hogy a cél alapvető jelentését megőrizze. De ennek az ellentmondásnak nem szabad aggasztania bennünket: ez az ő ügye, ez a harc os értelmiségi ügye, hogy a *feszültségben* többé-kevésbé boldogan fog-e élni. Mindaz, ami ebben a tárgyban mondhatunk, az az, hogy szükségszerű a pártokban vagy a népi szervezetekben a politikai hatalomhoz társult értelmiségiek megléte, ami a fegyelem maximumát és a lehetséges kritikák minimumát jelenti, és szükségszerű az is, hogy legyenek értelmiségiek a párton kívül, egyéni-leg egyesülve a mozgalmakkal, de kívülről, ami a fegyelem minimumát és a lehetséges kritikák maximumát jelenti. Az előbbieket és ez utóbbiak között, (mondjuk az opportunisták és a szélsőbalosok között), van az értelmiségiek „mocsara”, akik az egyik helyzetből a másikba mennek, a fegyelmezett pártonkívüliek, és azok, akik már készek kilépni a pártból, és kielezték a kritikáikat; általuk egyfajta ozmózis helyettesíti az antagonizmusokat. belépünk a pártba és kilépünk a pártból. Nem számít: ha az antagonizmusok gyengülnek, akkor állandó ellentmondások és széthúzások lesz az osztályrésze e társadalmi csoportnak, melyet az

értelmiségiek alkotnak, – mivelhogy nagy számú *álértelmiségi* furakodott közéjük, az egyedüli zsaruk, akik képesek az értelmiség problémáinak megértésére. Egyedül csak azok lepődhetnek meg a viták e nyüzsgésén, mely a viszálykodást az értelmiség belső állapotává teszi, akik az egyetemes érájában hiszik magukat, és nem az univerzáló törekvés érájában. Bizonyos, hogy a gondolkodás ellentmondások révén halad előre. Alá kell húzni, hogy ezek a divergenciák odáig fokozódhatnak, hogy mélyen megosztják az értelmiségieket, (egy bukás után, egy apály idején, a XX. kongresszus után vagy a budapesti szovjet beavatkozás után, a szovjet-kínai viszályal szemben), és hogy ebben az esetben a mozgalom és a gondolkodás, (egyébként éppúgy, mint a népi mozgalom), gyengítését kockáztatják. Ezért az értelmiségieknek meg kell próbálniuk felállítani, fenntartani vagy helyreállítani egy antagonisztikus egységet, azaz, egy dialektikus összhangot közöttük, azt erősítgetve, hogy az ellentmondások szükségszerűek, és hogy az ellentétek egységesítő túlhaladása mindig lehetséges, hogy tehát nem arról van szó, hogy a másikat makacsul rá akarják vezetni az ő saját álláspontjukra, hanem arról, hogy a két tézis elmélyült megértésével megteremtsek mindkettő meghaladásának lehetőségfeltételeit.

Elérkeztünk kutatásaink végéhez. Tudjuk, hogy egy értelmiségi a gyakorlati tudás ágense, és hogy fő ellentmondása, (szakmai univerzalizmus, osztálypartikularizmus), a hátrányos helyzetben levő osztályoknak az egyetemesség felé irányuló mozgalmához való csatlakozásra ösztönzi, mert alapvetően azonos céljuk van, mint neki, míg az uralkodó osztály az eszköz szintjére redukálja egy partikuláris cél érdekében, amely *nem az övé*, és amelyet, következőképpen, nincs joga értékelni.

Annyi bizonyos, hogy még így meghatározva is, nem bízza meg őt senki: gyanús a dolgozó osztályok szemében, áruló az uralkodó osztályok számára, elutasítva az osztályát anélkül, hogy valaha is teljesen megszabadulhatna tőle, újra megtalálja ellentmondásait, módosulva és elmélyülve, még a népi pártokban is; még ezekben a pártokban is, ha belép, egyszerre érzi magát szolidárisnak és kizártnak, mivel lappangó konfliktusban marad bennük a politikai hatalommal, az értelmiségi mindenütt *megemészthetetlen*. Saját osztálya éppúgy nem akarja őt, ahogyan ő sem kér az osztályból, de egyetlen más osztály sem nyílik meg előtte, hogy befogadja. Hogyan beszéljünk ezért az értelmiségi *funkciójáról*: nem *felesleges ember-e* ő inkább, a középosztályok *elfuserált* terméke, akit tökéletlenségei hátrányos helyzetben levő osztályok margóján való élésre kényszerítenek, de anélkül, hogy valaha is hozzájuk csatlakozna? Sok ember, az összes osztályból, gondolja ma azt, hogy az értelmiségi nem létező funkciókat követel magának.

Bizonyos értelemben ez igaz. És az értelmiségi jól tudja ezt. Nem kérheti senkitől, hogy elvileg megalapozza a „funkcióját”: az értelmiségi társadalmunk mellékterméke, és az igazság és a hit, a tudás és az ideológia, a szabad gondolkodás és a tekintélyelv ellentmondása benne nem egy intencionális *praxis*, hanem egy belső reakció terméke, vagyis magukban összeférhetetlen struktúrák egy személyiség szintetikus egységében való viszonyba állításának terméke.

De jobban megvizsgálva, ellentmondásai *mindegyikünk* és az egész társadalom ellentmondásai. Mindenkitől ellopják a célokat, mindenki az előle elszökő és alapvetően embertelen célok eszköze, mindenki meg van osztva az objektív gondolkodás és az ideológia között. Csakhogy ezek az ellentmondások általában a megélt szintjely maradnak, és vagy az elemi szükségletek kielégítetlensége révén, vagy mint *rossz közérzet* fejződnek ki, (például a középosztályok bérből élőinél), melyeknek nem kutatják az okait. Ez nem jelenti azt, hogy nem szenvednek tőle, éppen ellenkezőleg, és az ember belehalhat vagy megbolondulhat: ami az ezektől technikák híján hiányzik, az a reflexív tudatosodás. És mindenki, mégha nem is tud róla, erre a tudatosulásra törekszik, mely megengedné az embernek, hogy újból kezébe vegye ezt a vad társadalmat, amely szörnyeteget és rabszolgát csinál belőle. Az értelmiségit a saját ellentmondása – mely a *funkciójává* válik – arra ösztönzi, hogy megcsinálja a maga számára, és, következőképpen, mindenki számára a tudatosulást. Ebben az értelemben mindenkinek gyanús, mert *kezdetben* tiltakozó, tehát lehetséges áruló, de egy másik értelemben *mindenki*

számára csinálja ezt a tudatosulást. Értsük úgy, hogy *utána* mindenki újból megcsinálhatja. Persze, abban a mértékben, amelyben szituált és történeti, az általa megpróbált leleplezést szüntelenül korlátozzák az újjászülető előítéletek és a realizált általánosság összekeverése a folyamatban levő általánosítással, tegyük hozzá: történelmi tudatlansága is, (kutatási eszközeinek elégtelensége). De *a*) nem olyannak fejezi ki a társadalmat, amilyen majd a jövő történészek szemében lesz, hanem olyannak, amilyen *a maga számára* lehet; és tudatlanságának foka a társadalmát struktúrázó *minimális tudatlanságot* képviseli; *b*) következésképpen nem csalhatatlan, ellenkezőleg, gyakran téved, de tévedései, abban a mértékben, amelyben elkerülhetetlenek, azt a *minimum* tévedési együttthatót képviselik, melyek, egy történelmi helyzetben, a hátrányos helyzetben levő osztályok sajátja marad.

Az értelmiségi harcán keresztül a saját ellentmondásai ellen magában és önmagán kívül, a történeti társadalom alakít ki *magáról* egy még ingadozó, zavaros, a külső körülmények által feltételezett álláspontot. Megpróbálja *gyakorlatilag* gondolni magát, azaz, meghatározni struktúráit és céljait, röviden, egyetemessé válni olyan módszerekből kiindulva, melyeket a tudás technikáiból levezetve tökéletesít. Bizonyos módon az *alapvető célok*, (emancipáció, az ember egyetemessítése tehát humanizációja), *örzöjévé* teszi magát, de értsük meg egymást: a társadalmon belül a gyakorlati tudás szakemberének, mint a felépítmény alárendelt funkcionáriusának bizonyos hatalma van: az értelmiségi, aki ebből a szakemberből születik, *hatalom nélkül* marad, még ha kötődik is a párt vezetéséhez. Mert ez a viszony visszadja neki, egy másik szinten, az alárendelt funkcionáriusi jellegét a felépítményben, s miközben fegyelemből elfogadja, szüntelenül vitatnia kell, és nem szabad soha megállnia a választott eszközök organikus célokhoz való viszonyának leleplezésében. Mint ilyen, funkciója a tanúságtételtől a mártíromságig halad: a hatalom, bármilyen is, fel akarja használni az értelmiségieket a propagandája számára, de óvakodik tőlük, és mindig velük kezdi a tisztogatásokat. Nem számít: amíg az értelmiségi írhat és beszélhet, addig a népi osztályok védelmezője marad az uralkodó osztályok hegemoniájával és a politikai apparátus opportunizmusával szemben.

Amikor egy társadalom elveszíti ideológiáját és értékrendszerét egy nagy megrázkódtatás (vesztes háború, a győztes ellenség megszállása) után, gyakran bízza meg, szinte ügyet sem vetve rá, az értelmiségijeit azzal, hogy likvidáljanak és építsenek újjá. És ez utóbbiak, természetesen, nem egy másik, épp oly partikuláris, és ugyanannak a társadalomnak az újjáépítését megengedő ideológiával helyettesítik az elavult ideológiát, ahogyan ezt valójában tőlük kérik: megpróbálják, hogy kiküszöböljenek minden ideológiát, és hogy meghatározzák a dolgozó osztályok *történelmi céljait*. Amikor megesis – mint Japánban 1950 körül –, hogy az uralkodó osztály ismét felülkerekedik, szintén a szemükre veti, hogy elmulasztották feladatukat, azaz, hogy nem javították ki a régi ideológiát, hogy *hozzáalkalmazzák* a körülményekhez (vagyis, hogy nem a gyakorlati tudás szakemberének általános fogalma szerint viselkedtek). Ugyanebben a pillanatban előfordulhat, hogy a dolgozó osztályok, (vagy azért, mert az életszínvonal emelkedik, vagy azért, mert az uralkodó ideológia erős marad, vagy azért, mert az értelmiségit teszik felelőssé a kudarcaikért, vagy azért, mert *szünetre* van szükségük), elítélik az értelmiségi múltbeli tevékenységét, és meghagyják magányában. De ez a magány a *ő osztályrésze*, mivel az ő ellentmondásából születik meg, és éppúgy, ahogyan nem léphet ki belőle, amikor szimbiózisban él a kizsákmányolt osztályokkal, melyeknek nem lehet az *organikus* értelmiségije, éppúgy nem tagadhatja meg a bukás pillanatában, hazug és hiábavaló visszavonással, hacsak nem megy át az értelmiségi állapotából az álértelmiségi állapotába. Valójában amikor együtt dolgozik a kizsákmányolt osztályokkal, akkor ez a látzólagos közösség nem jelenti azt, hogy igaza van, és az apály pillanataiban a szinte teljes magánya nem jelenti azt, hogy nem volt igaza. Más szavakkal, a szám nem jelent semmit a dologban. Az értelmiségi hivatása az, hogy ellentmondását *mindenki számára* megélje, és hogy *mindenki számára* meghaladj a radikalizmus, (azaz, az igazság technikáinak az illúziókra és a hazugságokra való alkalmazása) révén. Ellentmondása révén a *demokrácia* örvévé válik: vitatja

a polgári „demokrácia” jogainak elvont jellegét, nem mintha meg akarná őket szüntetni, hanem mert ki akarja őket egészíteni a szocialista demokrácia konkrét jogaival, megőrizve minden demokráciában a szabadság *funkcionális* igazságát.

Harmadik előadás

Értelmiségi-e az író?

I.

Az értelmiségi helyzetét a gyakorlati tudás, (igazság, egyetemesség), és az ideológia (partikularizmus) benne levő ellentmondásával határoztuk meg. Ez a meghatározás alkalmazható a tanárookra, a tudósokra, az orvosokra stb. De ezen az alapon értelmiségi-e az író? Egyrészt megtaláljuk benne az értelmiségi lét alapvető jellemzőinek a legnagyobb részét. Másrészt azonban nem tűnik *a priori* úgy, hogy „alkotói” társadalmi tevékenységének célja az egyetemessé válás és a gyakorlati tudás. Ha lehetséges, hogy a szépség egy sajátos leleplezési mód, akkor a *ültakozó* rész, ami benne van egy szép alkotásban, nagyon csekélynek tűnik, és bizonyos módon fordított arányban áll a szépségével. Úgy tűnik, főleg kitűnő írók (Mistral) támaszkodhatnak a hagyományokra és az ideológiai partikularizmusra. Szemben is állhatnak az elmélet fejlődésével, (amennyiben ez utóbbi a társadalmi világot és azt a helyet interpretálja, melyet benne elfoglalnak), a megélt, (sajátos tapasztalatuk), vagy az abszolút szubjektivitás nevében (az Én kultusza, Barres és az ellenség – a barbárok, a mérnökök – a „Bérénice kertje”-ben). Egyébként lehet-e *tudásnak* nevezni azt, amit az olvasó egy író olvasásából merít? És ha ez helyes, nem vagyunk-e kénytelenek az írói egy partikularizmus választásával meghatározni? Ami megakadályozná őt, hogy abban az ellentmondásban éljen, amely az értelmiségieket *teszi*. Miközben az értelmiségi hibáavalóan keresi a társadalomba való integrációját, hogy végül is csak a magánnyal találkozzon, addig az író nem *választja-e* kezdetől fogva ezt a magányt? Ha így lenne, akkor az írónak nem lenne más feladata a *művészeténél*. Eközben igaz, hogy írók *elkötelezik* magukat, és az egyetemessé válásért harcolnak az értelmiségiek oldalán, ha nem is az ő soraikban. Művészetükön kívüli okokból (történelmi helyzet) ered-e ez, vagy nem olyan követelmény-e, amely mindannak ellenére, amit mondtunk, a művészetükből születik meg? Ezt fogjuk most együttesen megvizsgálni.

II.

Az írás szerepe, tárgya, eszközei és célja változtak a történelem folyamán. Nincs arról szó, hogy általánosságban vizsgáljuk a problémát. Itt a mai írói fogjuk szemügyre venni, a *költőt*, aki *prózaíró*nak nyilvánítja magát, és aki az utóbbi világháború végétől olyan korban él, amelyben a naturalizmus olvashatatlan, a realizmust megkérdőjelezzük, és a szimbolizmus úgyszintén elvesztette az erejét és az aktualitását. Az egyetlen biztos kiindulópont, hogy a kortárs (50-70) író olyan ember, aki a *közös* nyelvet használta anyagként; ama nyelvre gondolok,

mely közvetítőként szolgál ugyanazon társadalom tagjainak összes állítása számára. Azt mondják, a nyelv az *önkifejezésre* szolgál. Rendszerint azt is szokás kijelenteni, hogy az író funkciója a *kifejezés*; más szavakkal, hogy az író olyan valaki, akinek *mondanivalója* van.

De mindenkinek van mondanivalója, a tudóstól kezdve, aki számot ad tapasztalatairól, a közlekedési rendőrig, aki jelentést ír egy balesetről. Márpedig minden dolog közül, amit az összes embernek el kell mondania, nincs egy sem, mely igényli, hogy az író fejezze azt ki. Pontosabban, legyen szó törvényekről, a társadalom struktúráiról, erkölcsökről (antropológia), pszichológiai vagy metapszichológiai folyamatokról (pszichoanalízis), eseményekről, melyek *megtörténtek* és életmódokról (történelem), mindebből semmit sem lehet úgy tekinteni, mint amit az írónak *kell elmondania*. Mindannyiunkkal megtörténik, hogy olyan emberekkel találkozunk, akik azt mondják nekünk: „Ah! Ha elmesélhetném az életemet, ez kész regény! Nézzé, odaadom Önnek, aki író: Önnek meg kellene ezt írnia!” Ebben a pillanatban megfordítás történik, és az író észreveszi, hogy ugyanazok az emberek, akik olyan valakinek tartják, akinek mondanivalója van, olyannak is tartják, akinek *nincs* mondanivalója. Valójában az emberek egészen természetesnek találják, hogy nekünk adják az elmesélendő életüket, mert úgy gondolják, hogy a *fontos* (számukra és számunkra) az, hogy mi birtokában vagyunk (többé-kevésbé jól) az elbeszélés technikájának, és, hogy számunkra az elbeszélendő dolog, az elbeszélés tartalma bárhonnan jöhet. Ez olyan vélemény, amit a kritikusok is gyakran osztanak. Például azok, akik azt mondták: „Victor Hugo olyan forma, mely keresi a tartalmát”, elfelejtik, hogy a forma bizonyos tartalmakat követel meg, másokat pedig kizár.

III.

Ami igazat látszik adni ennek a látásmódnak, az az, hogy az író – művészete érdekében – csak a köznyelvet veszi igénybe. Normális esetben, csakugyan, egy ember, akinek *mondanivalója* van, olyan kommunikációs eszközt választ, amely képes átadni a legnagyobb mennyiségű információt, és csak a minimumát tartalmazza *dezinformációs* struktúráknak. Ilyen például egy szaknyelv, (konvencionális, specializált, a bevezetett szavak pontos definícióinak felelnek meg, a kód a lehetőségek szerint ki van vonva a történelem dezinformációs hatásai alól): az etnológusok nyelve stb. Márpedig a köznyelv – amelyen egyébként számos szaknyelv épül fel, melyek kissé megőrzik a pontatlanságát – a maximális *dezinformációt* tartalmazza. Ez azt jelenti, hogy, a szavak, a mondattani szabályok stb., kölcsönösen szabályozva egymást és csak a kölcsönös szabályozás révén bírva realitással, beszélni valójában az egész nyelv mint konvencionális, strukturált, és partikuláris egész feltámasztását jelenti. Ezen a szinten a partikularitások nem információk a tárgyról, melyről az író beszél; a nyelvről való információkká válhatnak a nyelvész számára. De a jelentés szintjén vagy egyszerűen feleslegesek, vagy ártalmasak: kétértelműségük, a nyelv, mint strukturált totalitás korlátai, a jelentések miatt, melyeket a történelem kényszerített rájuk. Röviden, az író *szava* sokkal sűrűbb *anyagú*, mint például a matematikai szimbólum, – amely eltűnik a jelentett dolog elől. Azt mondhatná az ember, hogy egyidejűleg akar bizonytalanul a tartalom felé meredezni, és mint *jelenlét* kínálkozni, felhívni a figyelmet a saját sűrűségére. Ezért mondhatták azt: megnevezni annyi, mint egyidejűleg *tenni jelenlevővé* és megőlni a jelentettet, elsüllyeszteni a verbális tömegben. A köznyelv szava egyszerre *túl gazdag* (jóval túlmegy a fogalmon tradicionális régisége, az „emlékét”, az „élő múltját” alkotó erőszakosságok és ceremóniák összessége révén) és *túl szegény* (úgy van meghatározva a nyelv egészéhez képest, mint ez utóbbi fix meghatározása, és nem mint az új kifejezésének rugalmas lehetősége). Az egzakt tudományokban, amikor az új felbukkan, a megnevezésére szolgáló szót egyidejűleg találják ki néhányan, és gyorsan elfogadják mindnyájan: entrópia, képzeletbelik, transzfinit, tenzorok, kibernetika, operacionális számítás). Ám az író – noha megcsik vele, hogy szavakat talál ki – ritkán folyamodik ehhez

az eljáráshoz, hogy egy tudást vagy egy affektust adjon át. Jobban szeret egy „közönséges” szót használni, új jelentéssel ruházva fel, mely hozzáadódik még a régiekhez: nagyjából azt mondaná az ember, hogy az író megfogadta: az egész köznyelvet használja, és egyedül csak azt, az összes dezinformatív jellegzettségével együtt, amelyek hatóerejét korlátozzák. Ha az író elfogadja a hétköznapi nyelvet, akkor tehát nem csupán annyiban, amennyiben a nyelv tudást közvetíthet, hanem annyiban is, amennyiben nem közvetíti azt. Az írás egyszerre jelenti a nyelv birtoklását („a japán naturalisták – mondta az egyik kritikusuk – elhódították a prózát a költészettől”) és nem birtoklását, abban a mértékben, amelyben a nyelv más, mint az író, és más, mint az emberek. Egy szaknyelv az őt használó szakemberek tudatos műve; konvencionális jellege a köztük lejátszódó szinkronikus és diakronikus *egyezményekből* ered: egy jelenséget, kezdetben, gyakran jelölnek két vagy több szóval, és, fokozatosan, az egyik győz, és a többiek eltűnnek; ebben az értelemben a fiatal kutató, aki a kérdéses diszciplinát tanulmányozza, hajlandó ő is, hallgatólagosan megkötni ezeket az egyezségeket; ugyanakkor tanulja meg a dolgot és az őt jelölő szót; ennél az oknál fogva, mint kollektív szubjektum, *ura a szakmai nyelvének*. Az író, ellenkezőleg, tudja, hogy a köznyelv az azt beszélő, de *egyezmények nélkül* beszélő emberek révén fejlődik: a megállapodás rajtuk keresztül jön létre, de amennyiben a csoportok mások egymás számára és, következésképpen, mások, mint ők maguk, és amennyiben a nyelvi egész bizonyos, autonómnak látszó módon fejlődik, mint olyan anyagság, mely közvetítés az emberek között abban a mértékben, amelyben az emberek is közvetítenek az ő különböző aspektusai között, (amit *pratico-inert*nek neveztem). Márpedig az író ez iránt az anyagság iránt érdeklődik, amennyiben független étellel felruházottnak látszik, és amennyiben megszökik előle – miként az összes többi beszélő elől. A franciában két nyelvtani nem – hímnem-nőnem – van, melyek csak együtt értik meg egymást. Márpedig azon kívül, hogy ez a két nem jelöli a férfiakat és a nőket, egy hosszú történelemnek megfelelően olyan tárgyakat is jelölnek, amelyek önmagukban sem nem hímneműek, sem nem nőneműek, hanem semleges neműek; ebben az esetben ez a nemi kettőosztottság nélkülözi a fogalmi jelentést. *Félrevezetővé* válik, amikor elmegy a szerepek megfordításáig, a nőnemet a férfira, és a hímnemet a nőre alkalmazva. Egyik legnagyobb írója e kornak, Jean Genet, szeretne az ilyen mondatokat: „az őrszem és a manöken forró szerelme”, „szerellem” hímnemű egyesszámban, és nőnemű többesszámban; az őrszem férfi, és a manöken nő.* Ez a mondat persze egy információt közvetít: ez a katona és ez a nő, aki ruhakollakéciót mutat be, szenvedélyesen szereti egymást. Ám oly bízarlal közvetíti, hogy el is torzítja: a férfi nőiesítve, a nő férfiasítva van, mondjuk azt, hogy a mondatot egy hamisan informáló anyagság rája szét. Mindent egybevetve ez egy *írói mondat*, amelyben az információt azért találta ki, hogy a pszeudo-információ gazdagabb legyen.

Olyannyira, hogy Roland Barthes megkülönböztette az író embereket és az írókat. Az író ember azért használja a nyelvet, hogy információkat adjon át. Az író a köznyelv őrzője, de tovább megy, és anyaga a nyelv, mint nem-jelentő vagy mint dezinformáció; olyan kézműves, aki a szavak anyagságán való munkával egy bizonyos verbális tárgyat állít elő, eszközként véve a jelentéseket, és célként a nem-jelentőt.

Visszatérve első leírásunkhoz, azt mondhatnánk, hogy a prózaírónak van *valami mondanivalója*, de hogy ebben a valamiben *nincs semmi elmondható*, semmi konceptuális, sem konceptualizálható, semmi jelentő. Nem tudjuk még, hogy mi ez, sem azt, hogy a keresésben van-e erőfeszítés az egyetemessé válás felé. Csupán azt tudjuk, hogy a tárgy egy történelmi és nemzeti nyelv egy történelmi és nemzeti nyelv partikularitásain való munkával formálódik. Az így formálódott tárgy: 1° jelentések láncolata lesz, amelyek egymásnak parancsolnak, (például: egy elmesélt *történet*); 2° de mint totalitás, más és több ennél: csakugyan, a nem-jelentő és a dezinformáció gazdagsága újból bezárul a jelentések rendjén.

* Ez utóbbiak nyelvtani neve azonban fordított: az őrszem nőnemű (la sentinelle), a manöken hímnemű (le mannequin) főnév. (A ford. jegyzete.)

Ha az írás a közlésben áll, akkor az irodalmi tárgy mint a *nyelven túli* kommunikáció jelenik meg a nem-jelentő csend révén, amelyet a szavak zárnak be újra, jóllehet, ők teremteték meg. Innen ered ez a mondat: „Ez csak irodalom”, ami azt jelenti, hogy „Őn csak azért beszél, hogy semmit se mondjon”. Meg kell még kérdezni magunkat, hogy mi ez a *semmi*, ez a hallgatólag nem-tudás, melyet az irodalmi tárgy kell hogy közöljön az olvasóval. Az egyetlen mód, hogy ezt a vizsgálatot folytassuk, hogy az irodalmi művek *jelentéstartalmától* visszamegyünk az alapvető csendhez, amely őt körülveszi.

IV.

Egy irodalmi mű jelentéstartalma célba veheti az *objektív* világot, (ezen éppúgy értem a társadalmat, a Rougon-Macquart társadalmi egészét, mint az interszubjektivitás objektívált világát, Racine-t vagy Proust-ot vagy Nathalie Sarraute-ot), vagy a *szubjektív* világot, (már nem elemzésről, distanciálásról, hanem cinkos csatlakozásról van szó itt: Burroughs *Naked Lunch*-e). A két esetben a tartalom, magában véve, elvont e szó eredeti értelmében, azaz el van választva azoktól a körülményektől, amelyek önálló létezésre képes tárgyat csinálnának belőle.

Vegyük az első esetet: legyen szó kísérletről, hogy olyannak leplezze le a társadalmi valóságot, *amilyen*, vagy hogy megmutassa egyes csoportok interpszichológiáját, csak a kitűzött jelentések összességét tekintve, fel kellene tételeznünk, hogy a szerző *elsuhanhat* a tárgy fölött. Az írónak tehát „elsuhanó tudata” lenne: a szerző, de-szituálva, lebeg a világ felett. *A társadalmi világ megismeréséhez* azt kell állítani, hogy nem ő kondicionál bennünket: az interszubjektív pszichológia megismeréséhez azt kell állítani, hogy mint írók, nem vagyunk pszichológiailag kondicionálva. Márpedig magától értetődik, hogy ez lehetetlen a regényíró számára: Zola azt a *világot látja, amit Zola lát*. Nem mintha amit lát, pusztán szubjektív illúzió lenne: a naturazlizmus Franciaországban a kor tudományaira támaszkodott, és ezenkívül Zola kitűnő megfigyelő volt. De ami feltárja Zolát, amit elmesél, az a látószög, a megvilágítás, az előnyben részesített részletek és azok, melyeket árnyékban hagy, az elbeszélés technikája, az epizódok kiemelése. Thibaudet Zolát *epikus* írónak nevezte. És ez igaz is. De *mítikus* írónak is kellene nevezni, mert szereplői igen gyakran mítoszok is. Nana például egyrészt Gervaise lánya, aki a második császárság híres prostituáltjává vált, de mindenekelőtt mítosz: a végzet asszonya, aki az eltiport proletariátusból származik, és aki osztályát az uralkodó osztály hímjein bosszulja meg. Végül össze kellene írni a munkáiban szexuális és egyéb rögeszméit, és megtalálni körülményes bűnösség-érzetét.

Egyébként nehéz lenne bárkinak is, aki olvasta Zolát, nem *felismerni* őt, ha odaadnak olvasásra egy fejezetet a műveiből, a szerző nevének megemlítése nélkül. De a felismerés nem megismerés. Elolvassuk a fehérneművásár epikus-mítikus leírását *A hölgyek öröme*-ben, és azt mondjuk: „Ez Zola”. Aki megjelent, az a felismert, de megismerhetetlen Zola, mert ő nem ismeri meg magát, Zola, a társadalom terméke, melyet leír, és aki olyan szemmel nézi a társadalmat, melyet a társadalomtól kapott. Ez a szerző egyáltalán nincs tudatában annak, hogy *önmagát helyezi* a könyvekbe? Nem, ha a naturalista író nem akarná, hogy felismerjék és hogy csodálják, akkor felhagyott volna az irodalommal a tudományos diszciplinák kedvéért. A legobjektívebb író láthatatlan, de *érezhető* jelenlét kíván lenni a könyvében. Akarja, és egyébként nem teheti meg, hogy ne ilyen legyen.

Megfordítva, azok, akik leírják fantazmagóriáikat, tökéletes cinkosságban önmagukkal, szükségszerűen a világ jelenlétét szolgáltatják ki nekünk, amennyiben pontosan őket kondicionálja és amennyiben a társadalomban való helyük részben oka az írásmódjuknak: amikor tökéletes összhangban vannak magukkal, felismerjük bennük a polgári idealizmus és az individualizmus partikulációját. Honnan ered ez? Nos, az egzakt tudományok és különösen az

antropológia, nem adnak egzaktul számot arról, amik vagyunk. Mindaz amit mondanak igaz, más semmi nem igaz, de a tudományos magatartás a megismerés bizonyos *távolságát* tételezi fel a tárggyal szemben: ez érvényes a természettudományokra, (makrofizika), és az antropológiára, abban a mértékben, amelyben a tudós a tanulmányozott tárgyon kívül helyezkedhet el, (etnográfia, primitív társadalmak, a társadalmi struktúrák tanulmányozása egzakt módszerekből kiindulva, egy társadalmi viselkedés-típus statisztikai tanulmányozása, stb.) Ez már nem igaz a mikrofizikában, ahol a kísérletező objektíve részét alkotja a kísérletnek. És ez a sajátos körülmény az emberi létezés döntő tényezőjéhez utal bennünket, ahhoz, amit Merleau-Ponty a *világba való beilleszkedésünknek* nevezett, és amit én a *partikularitásunknak* hívtam. Merleau-Ponty azt is mondta: a *ért* vagyunk látók, mert láthatók vagyunk. Ami annyit jelent: csak akkor láthatjuk a világot *magunk előtt*, ha *látókként alkotott* meg bennünket, hátulról, ami szükségszerűen azt akarja jelenteni, hogy *láthatóként* valóban mély kapcsolat van létünk, – a determinációk, melyeket meg kell élnünk –, és az előttünk levő, a látható lét között. Ez a megjelenés, amely egy olyan világban konstituálódik, amely létrehoz engem, a születés banális egyedisége révén *egyedülálló kalandra* szánva engem, amennyiben *a helyem révén*, – az ember fia, kispolgári értelmiségi fia, egy család fia –, *általános sorsot* (osztálysorsot, családi sorsot, történelmi sorsot) adott nekem, ez a megjelenés, – hogy egy olyan világban haljak meg, amely engem teremt és amelyet a belőle való kiszakadásra irányuló tervemmel, a külsőnek azzal az interiorizálásával interiorizálok, mely a mozgással jön létre, amellyel interioritásomat exteriorizálok –, pontosan ez az, amit *a világban való létnek*, vagy az *egydi egyetemesnek* nevezünk. Ezt másként is kifejezhetjük: részeként egy folyamatban levő totalizációnak, a terméke vagyok ennek a totalizációnak, és ezzel teljesen kifejezem; de csak úgy fejezhetem ki, ha totalizálónak teszem magam, vagyis, ha gyakorlati leleplezésben ragadom meg az előttem levő világot; ez a magyarázata annak, hogy Racine megteremti a társadalmát, (a korát, az intézményeket, a családját, az osztályát stb.), megteremtve műveiben a leleplezett *interszubjektivitást*; és annak, hogy Gide feltárja a világot, amely megteremti és meghatározza őt a tanácsokban, melyeket Nathanaëlnek ad vagy naplójának legintimebb oldalain. Az író éppúgy nem képes, mint bárki más, kibújni a világba való beilleszkedés alól, és írásai maga a típusa az egyedi egyetemesnek; bármilyen is, ez a kettő egymást kiegészítő oldaluk van: létük történelmi egyedisége, és céljaik egyetemessége, vagy fordítva (a lét egyetemessége és a célok egyedisége). Egy könyv szükségképpen a világ részem amelyen keresztül a világ totalitása megnyilvánul, de azért anélkül, hogy valaha is leleplezné magát.

Az irodalmi mű eme állandóan jelen levő kettős aspektusa adja gazdagságát, kétértelműségét és korlátait. Nem jelent meg kifejezetten a klasszikusoknál és a naturalistáknál, jóllehet nem is szökött meg előlük teljesen. Ma már nyilvánvaló, hogy ez nem csupán elszenvedett meghatározottsága az irodalmi műnek, és hogy ez utóbbi, amikor létrejön, *nem lehet más célja, minthogy egyszerre létezzen mindkét táblán*, mindenestre azon egyszerű oknál fogva, hogy egyedi egyetemes struktúrája lerombol minden lehetőséget egy egyoldalú cél tételezésére. Az író azért használja a nyelvet, hogy egy kettős tárgyat hozzon létre, amely léteiben és célkitűzésében tanúskodik az egyedi egyetemesről és az egyetemesítő egyediről.

Mégis, jól meg kell érteni bennünket. Azt, hogy egyetemesen meghatározottak vagyunk, tudom, vagy tudhatom; azt, hogy része vagyok egy totalizált folyamatban levő totalizációnak, és a legcsekélyebb retotalizáció gesztusom révén, tudom, vagy tudhatom. Egyes humán tudományok, – marxizmus, szociológia, pszichoanalízis –, megadhatják nekem a *helyem* és *kalandom* általános vonalainak ismeretét: kispolgár vagyok, tengerésztiszt fia, apai részről árva, egyik nagyapám orvos, és a másik tanár, a polgári kultúrát úgy kaptam, ahogyan 1905 és 1929 között előadták, ebben az időpontban fejeződtek be tanulmányaim hivatalosan; ezek a tények, gyermekkorom bizonyos objektív adottságaihoz kapcsolva őket, elősegítettek bennem bizonyos neurotikus reakciókat, melyeket ismerek. Ha ezt az egészet az antropológia megvilágításában veszem szemügyre, akkor bizonyos tudást fogok majd szerezni magamról,

amelyet, ahelyett, hogy haszontalan lenne az író számára, ma már igényel az irodalom elmélyülése. De azért is igényel, hogy megvilágítsa az irodalmi eljárást, szituálja azt külső legében, és, hogy megtisztítsa az író viszonyát az előtte levő világhoz. Bármily értékes legyen is, de az önmagam és a többiek megismerése a tiszta objektivitásunkban nem alkotja az irodalom alapvető tárgyát, mivel ez az egyetemes, az egyedi *nélkül*. Sem megfordítva, a fantazmagóriákkal való teljes cinkosság. Ami a tárgyat alkotja, az a világban való lét, nem amennyiben kívülről közelítjük meg, hanem amennyiben az író *megéli*. Ennél az oknál fogva az irodalom, jóllehet egyre jobban támaszkodnia kell az egyetemes tudásra, nem kell hogy információkat adjon a tudás egyik szektoráról sem. Tárja a világ egysége, melyet szüntelenül kérdésessé tesz az interiorizáció és az exteriorizáció kettős mozgása, vagy, ha jobban tetszik, a lehetetlenség a rész számára, hogy más legyen mint az egész meghatározottsága, és, hogy felolvadjon az egészben, amelyet meghatározottsága révén tagad, (*omnis determinatio est negatio*), amelyet mégis az egész ad neki. A *hátunk mögött levő* és az *előttünk levő* világ közötti megkülönböztetésnek nem szabad megakadályoznia bennünket abban, hogy lássuk e két világ köralakúságát, amely eggyé teszi őket: a polgárok gyűlölete, amit Flaubert érez, ez az ő módja, hogy exteriorizálja a *polgár-lét* interiorizációját. Ez a „ránc a világban”, amelyről Merleau-Ponty beszélt, ez ma az egyetlen lehetséges tárgya az irodalomnak. Az író helyreállít például egy tájat, egy utcai látványt, egy eseményt.

1. Amennyiben ezek az egyediségek az egész, ami a világ, megtestesülései.
2. Egyidejűleg, amennyiben a mód, ahogyan kifejezi őket, tanúsítja, hogy ő maga különböző megtestesülése ugyanazon egésznek (interiorizált világ).
3. Amennyiben ez a meghaladhatatlan kettősség egy szigorú egységet fejez ki, de amely anélkül kísérti a létrehozott tárgyat, hogy *látatná* magát benne. Valójában a személy eredendően ez az egység, de létezése lerombolja mint egységet abban a módban, ahogyan kinyilvánítja. Mivel maga a lerombolása ennek a létezésnek nem restaurálná az egységet, többet ér, ha az író megkísérli érczetni a mű kétértelműségén keresztül, mint egy sugallt kettősség lehetetlen egységét.

Ha ez, – akár teljesen tudatos, akár nem –, a modern író célja, akkor ebből több következmény származik a művei számára:

1. Először is igaz, hogy az írónak alapvetően nincs *semmi* mondanivalója. Értsük ezen azt, hogy alapvető célja nem egy *tudás* közlése.
2. Mégis *közl*. Ez azt jelenti, hogy egy tárgy, (a mű) formájában ragadja meg a radikális szintjén megragadott emberi életet (a világban- való-létet).
3. Ám ezt a világban- való-létet nem úgy mutatja be, ahogyan én csinálom most, verbális megközelítések révén, amelyek még az egyetemeset veszik célba, (mert annyiban írom le, amennyiben mindenki létmódja, – amit ezekkel a szavakkal lehetne kifejezni: az ember az ember fia). Az író csak tanúsíthatja az övét, létrehozva egy kétértelmű tárgyat, mely alluzív módon ajánlja. Így az olvasó igazi kapcsolata a szerzőhöz a nem-tudás marad; a könyvet olvasva az olvasó közvetve rá kell hogy legyen vezetve a saját egyedi egyetemes valóságára; meg kell valósítania magát, – azért, mert egyidejűleg belép a könyvbe, és mert egyidejűleg nem lép be teljesen –, mint másik részét ugyanannak az egésznek, mint másik felfogását a világnak önmagáról.
4. Ha az írónak *nincs* mondanivalója, akkor azért, mert az egészet kell megnyilvánítania, azaz, azt az egyedi és gyakorlati viszonyát a résznek az egészhez, ami a világban- való-lét; az irodalmi tárgynak azt a paradoxont kell tanúsítania, ami az ember a világban, nem úgy, hogy ismereteket ad az emberekről, (ami szerzőjéből amatőr pszichológust, amatőr szociológust stb. csinálna), hanem egyidejűleg objektivizálva és szubjektivizálva a világban- való-létet *ebben-a-világban*, mint mindenki konstituált és kimondhatatlan viszonyát mindenhez és mindenkihez.

5. Ha a műalkotás rendelkezik egy egyedi egyetemes összes jellemzőjével, akkor minden úgy történik, mintha a szerző emberi viszonyának paradoxonát vette volna mint *eszközt*, és

ugyanezen viszony objektívizációját, *a világ közepén*, egy tárgyban, mint célt. Így a szépség ma nem más, mint az emberi viszony, nem mint mesterkéeltség, hanem mint egy teremtető szabadság (a szerző) terméke bemutatva. És abban a mértékben, amelyben ez a teremtető szabadság a kommunikációt veszi célba, az olvasó teremtető szabadságához fordul, és a mű újjáalkotására ösztönzi az olvasás révén, (amely maga is teremtetés), röviden arra, hogy szabadon ragadja meg világban-való-létét, mintha szabadságának terméke lenne; másként kifejezve, mintha felelős lenne világban-való-létéért miközben elszenvedti azt, vagy, ha úgy tetszik, mintha a szabadon megtestesült világ lenne.

Ily módon az irodalmi műalkotás nem lehet a közvetlenül az élethez forduló élet, amely a szerző és az olvasó szimbiózisát törekszik megvalósítani az emóció, az érzelmi vágy stb. által. De a szabadsághoz fordulva, felhívja az olvasót, hogy vállalja a saját életét, (de nem a körülményeket, amelyek módosítják és elviselhetetlenné teszik). Erre nem úgy hívja fel, hogy moralizálja őt, hanem ellenkezőleg, amennyiben esztétikai erőfeszítést követel tőle, hogy mint az egység és az egyetemesség paradox egységét alkossa meg újra.

6. Innen kiindulva megérthetjük, hogy az *újjáalkotott* műalkotás teljes egysége a csend, azaz a szabad megtestesülése a szavakon keresztül és a szavakon túl a világban-való-létnek, mint részleges, de egyetemesítő tudásba zárt nem-tudásnak. Fel kell tennünk a kérdést, hogyan származtathatja a szerző az alapvető nem-tudást, – a könyv tárgyát –, jelentések segítségével, azaz, hogyan kínálhatja a csendet szavakkal.

Itt érthetjük meg, hogy az író miért a köznyelv szakembere, azaz a nyelv, amely a legnagyobb mennyiségű *dezinformációt* tartalmazza. Először is a szavak, miként a *világban-való-lét*, kétarcúak. Egyrészt feláldozott tárgyak: meghaladják őket a jelentéseik irányában, amelyek, miután megértették őket, többértékű verbális sémákká válnak, melyek száz különböző módon, azaz, más szavakkal is kifejeződhetnek. Másrészt anyagi valóságok: ebben az értelemben objektív struktúrájuk van, amelyek ránkényszerítik magukat, és mindig a jelentések rovására állíthatják magukat. A „béka” szónak, vagy a „marha” szónak, hang- és vizuális alakjuk van: jelenlétek. Mint ilyenek, jelentős nem-tudás részt tartalmaznak. Sokkal inkább, mint a matematikai szimbólumok. „A béka, aki épp oly nagy akar lenni, mint a marha”, anyagiságának és jelentésének kibogozhatatlan keverékében sokkal több testiséget tartalmaz, mint „x-y”. És nem ezen anyagi súlyosság *ellenére*, hanem *miatta* választja az író a köznyelv használatát. Művészete az, hogy olyan pontosan szolgáltatva ki egy jelentést, amennyire csak lehetséges, ráirányítsa a figyelmet a szó anyagiságára, oly módon, hogy a jelentett dolog egyidejűleg legyen a szón túl, ugyanakkor, amikor megtestesül ebben az anyagiságban. Nem mintha a „béka” szó valamennyire is hasonlítana az állathoz. De, *pontosan ezért*, azzal van megbízva, hogy megnyilvánítsa az olvasónak a béka megmagyarázhatatlan és tiszta anyagi jelenlétét.

A nyelv egyetlen elemét sem lehet feltámasztani anélkül, hogy az egész nyelv ne lenne jelen a gazdagságában és határaival együtt. Ebben az értelemben különbözik a szakmai nyelvektől, amelyeknek minden egyes szakember a társszerzőjének érzi magát, mert akarattalagos megegyezések tárgyai. A köznyelv, ellenkezőleg, teljes egészében rám erőlteti magát, amennyiben egy *másik* vagyok, mint én, és amennyiben mindegyikünk konvencionális, de akaratlan terméke, amennyiben mások vagyunk mint önmagunk a többiek által és számára. Megmagyarázom: a piacon, amennyiben én vagyok, azt szeretném, hogy ennek az árunak az ára a legalacsonyabb legyen; de egyedül a keresletem tényének áremelő hatása van: ez azért van így, mert az eladó számára egy *másik* vagyok, miként az összes másik, és, mint ilyen, ellentétessé teszem magam az érdekeimmel. Így van a köznyelv esetében is: beszélem, és egyszerre csak mint egy másikat, ő beszéltet engem. Természetesen a két tény egyidejű, és dialektikusan kapcsolódik egymáshoz. Alig mondtam ki: Jó napot! Hogy van?, már nem tudom, hogy én használok-e a nyelvet, vagy a nyelv használ engem. Én használok: a partikularitásában akarom üdvözölni egy embert, akit örömmel látok viszont; ő használ engem: csak újra aktualizálom, – igaz, sajátos intonációkkal –, a beszéd egy közhelyét, mely rajtam keresztül állítja

magát, és, ettől a pillanattól kezdve, az egész nyelv jelen van, és az ezt követő beszélgetésben szándékaimat eltérítetteknek, korlátozottaknak, elárultaknak, gazdagítottaknak látom a morfémák artikulált egésze által. Így a nyelv, különös egyesítési mód, *mint másikat* egyesít engem a másikkal *mint másikkal* abban a mértékben, amelyben a nyelv mint *ugyanazokat*, azaz, mint intencionálisan kommunikáló szubjektumokat egyesít bennünket. Az író célja egyáltalán nem a paradox helyzet megszüntetése, hanem a maximális kihasználása, és az, hogy a *nyelvben való létéből világban való léte* kifejeződését csinálja. A mondatokat mint kétértelmű összetevőket használja, mint a strukturált, ami a nyelv, egész megjelenítését, az értelemek pluralitásával játszik, a szavak és a mondatban történetét aberrált jelentések alkotására használja fel; ahelyett, hogy le akarná győzni nyelvének korlátait, oly módon él velük, hogy munkáját szinte közölhetetlenné tegye másoknak, mint a honfitársainak, abban a pillanatban túlozva el a nemzeti partikularitást, amikor egyetemes jelentéseket szolgáltat ki. De abban a mértékben, amelyben a nem-jelentőből létrehozza művészetének saját anyagát, nem akar abszurd szójátékokat produkálni (habár a szójátékok szenvedélye, – ahogy azt Flaubert-nél látjuk –, nem rossz előkészület az irodalomra), elhomályosított jelentések bemutatására törekszik, úgy, ahogy ezek a világban való létén keresztül megjelennek. Valójában a *stílus* semmilyen tudást sem közvetít: az egyedi egyetemeset hozza létre, egyszerre mutatva a nyelvet mint az író létrehozó és őt a fakticitásában teljes egészében meghatározó általánosságot, és az író mint kalandot, aki visszafordul a nyelvéhez vagy magára vállalja az idiotizmusokat és a kétértelműségeket, hogy tanúsítsa gyakorlati egyediségét és hogy a világhoz való viszonyát, mint megéltet a szavak anyagi jelenlétébe zárja be. „Az én gyűlöletes, ön, Milton, elfeledi ezt, ámde nem szünteti meg.” A jelentés ebben a mondatban egyetemes, ám az olvasó azon a kíméletlen nem-jelentő egyediségen, a stíluson keresztül tudja meg ezt, mely oly jól kapcsolódik hozzá ezentúl, hogy a gondolatot csak ezen az egyediesítésen keresztül, azaz az őt gondoló Pascalon keresztül tudja majd elgondolni. A stílus teljes egészében a nyelv, amely az író meditációja révén magára vállalja az egyediség szempontját! Ez természetesen csak egy – persze alapvető – módja a világban való lét bemutatásának. Van még száz más, melyeket egyidejűleg kell használni, és amelyek az író *életstílusát* jelzik (hajlékonyság, keménység, a támadás zavarbaejtő elevensége, vagy, ellenkezőleg, lassú indítások, hirtelen rövidítésekbe torkolló tudományos előkészítések stb.). Mindenki tudja, miről akarok beszélni: mindazokról a jellemvonásokról, amelyek annyira visszaadnak egy embert, hogy szinte érezzük a lehelletét, de *anélkül, hogy mint megismerendőit adnák*.

7. A nyelv eme alapvető használatát még csak meg sem próbálhatjuk, hacsak nem azért, hogy ugyanakkor jelentéseket szolgáltatassunk ki. Jelentés nélkül nincs kétértelműség, a tárgy nem hatja át a szót. És hogyan beszélne rövidítésekről? Minek a rövidítéseiről? A modern író lényegi szándékát, amely a köznyelv nem-jelentő elemének megdolgozásából áll, hogy az olvasóval felfedeztesse egy egyedi egyetemes világban való létét, azt javaslom, nevezzük az *értelem* keresésének. Ez a totalitás jelenléte a részben: a stílus az exterioritás interiorizálásának a szintjén van, ez a jelentések felé való meghaladás egyedi erőfeszítésében van, afelé, amit a kor *ízének* lehetne nevezni, a történelmi pillanat *ízének*, ahogyan azok egy különös módon ugyanazon történelem által formált személynek megjelennek.

De, jóllehet alapvető, mégis a háttérben marad, mivel csak az író társadalomba való beilleszkedését ábrázolja: ami teljes világossággal van adva, az a jelentő egész, mely megfelel az előlő világnak, ahogyan egyetemesként megjelenik, a hátsó világ által meghatározott szögben. De a jelentések csak kvázi-jelentések, és együttesük csak kvázi-tudást alkot: *először is*, mert mint az *értelem* eszközei vannak kiválasztva és mert az *értelem*ben gyökereznek (másként fogalmazva, mert a stílusból kiindulva képződtek, a stílus fejezi ki őket és mint ilyenek eredetüknél fogva zavarosak), *azután*, mert maguktól mint egy egyediség által az egyetemesből kivágtaknak jelennek meg (így foglalják magukban őket maguk az egyetemes és az egyedi robbanó ellentmondását és egységét). Minden, ami egy regényben előfordulhat, egyetemesnek tűnhet fel, de ez hamis egyetemeség, amely maga leplezi le magát, vagy a

könyv többi része leplezi le. Akinari, a *Rendez-vous aux chrysanthèmes*-ben ezekkel a kifejezésekkel kezdi: „A csapodár ember könnyen köt barátságot, ámde rövid időre; a csapodár, ha egyszer szakított, soha többé nem érdeklődik utánad.” Csak őket tekintve, ezek általános kijelentések. De a *mesében* az egyetemesség hamis. Először is ez két analitikus ítélet, melyek a csapodárság – általunk már tudott – definícióját adják nekünk. Azután meg mit keresnek itt, minthogy a történet nem csapodárságról, hanem ellenkezőleg, egy csodálatos állhatatosságról beszél nekünk. Olyannyira, hogy vissza vagyunk utalva Akinari egyediségéhez. Miért akarta ezt a mondatot? Abban a kínai mesében szerepelt, amelyből ihletet merített teljesen átalakítva azt: figyelmetlenségből hagyta el? vagy azért, hogy nyíltan jelezze elbeszélése forrását? vagy azért, hogy meglepetést keltsen, elhítelve az olvasóval, hogy az ingatlanság akadályozta meg a barátot, hogy elmenjen a találkozóra, és hogy feltárja azután írástól való hűségét? Mindenesetre a mondat indirekt módon problematikus, és egyetemes jellegének ellentmond az indokok egyedisége, amelyek ide helyezték. A stílus alkotja a mögöttes világ általi láthatatlan feltételezettségünk kifejeződését, és a jelentések az így feltételezett szerző gyakorlati erőfeszítését alkotják, hogy elérje *a feltételezettségen keresztül* az előtte levő világ adottságait.

8. E néhány megjegyzésből kiindulva állíthatjuk, hogy a mai irodalmi mű azt a feladatot vállalja magára, hogy egyszerre juttassa kifejezésre a világban való lét két oldalát; neki kell végbevinnie a világ önmagának való feltárulását az általa teremtet egyedi rész közvetítése révén, oly módon, hogy az egyetemeset mindenütt mint az egyediség létrehozóját mutassák be, és, viszont, hogy az egyediséget mint az egyetemes hajlatát és láthatatlan határát ragadják meg. Azt is mondhatjuk, hogy az objektivitást minden egyes oldalon, mint a szubjektív alapvető struktúráját kell felfedezni és, hogy fordítva, a szubjektivitás mindenhol mint az objektív áthatolhatatlansága kell hogy megjelölhető legyen.

Ha e műnek megvan e kettős szándéka, akkor kevésbé számít, hogy egyik vagy másik formában mutatkozik, hogy, mint Kaskánál, egy misztikus és objektív elbeszélés módjára jelenik meg, mint egyfajta szimbolizmus szimbólum nélkül, sem valami konkrét szimbolizált nélkül (soha egy metafora, mely közvetetten tudást nyújtana, hanem mindig egy *írás*, mely szüntelenül jelzi a világban való lét megélt módozatait, amennyiben ezek megfeythetetlenek) vagy mint Aragon utolsó regényeiben, a szerző maga lép közbe az elbeszélése folyamán, hogy abban a pillanatban korlátozza egyetemességét, amikor úgy látszik, hogy ki akarja terjeszteni, vagy, egészen egyszerűen mint Proustnál, hogy egy fiktív személy – ám az elbeszélő fivéréként –, beavatkozik a kalandba mint bíró és résztvevő fél, mint provokátor és a kaland tanúja, vagy, hogy az egyedi és az egyetemes viszonya száz más módon van meghatározva (Robbe-Grillet, Butor, Pinget stb.). Ez a különös vállalkozástól függ, nincs előnyben részcstendő forma. Az ellenkezőjét állítani egyidejűleg jelenti a visszaesést a formalizmusba (egy forma egyetemesítésébe, amely csak mint az *egyedi egyetemes egy kifejezése* létezik: a *La Modification* ön-je csak itt érvényes; de itt tökéletesen érvényes) és a tárgyiasságba, (abba, hogy a formából egy *dolgot*, egy címkét, egy rítust csinálunk, miközben a forma csak a tartalom belső egysége).

Ellenben nincs érvényes mű, ha nem ad számot a nem-tudás módján az *egészről*, a megéltől. Az *egészről*, vagyis a társadalmi múltól és a történelmi helyzetről, amennyiben *megélik* őket, anélkül, hogy *ismernék*. Ez azt jelenti, hogy az egyedi csak mint a közösséghez és objektív struktúráihoz való tartozás nem-jelentő partikularizálódása mutatkozhat, és megfordítva, hogy a célba vett kvázi-jelentéseknek mint a társadalom objektív struktúráinak csak akkor van értelmük, ha úgy jelennek meg, mint amelyek csak egy különös begyökerezettségéből megélve lehetnek konkrétak, vagy ha úgy tetszik, amennyiben a soha el nem ért objektív egyetemes egy olyan egyetemesítő erőfeszítés látóhatárán van, amely az egyediségből születik meg és megtagadva megőrzi azt.

Ez azt jelenti egyrészt, hogy a műnek felelnie kell az egész korért, azaz a szerző helyzetéért a társadalmi világban, és, ebből az egyedi beilleszkedésből kiindulva, az egész tár-

sadalmi világért, amennyiben ez a beilleszkedés a szerzőből – mint minden emberből – olyan lényt csinál, aki *konkrétan* kérdéses a létében, aki beilleszkedését elidegenedés, reifikáció, frusztráció, elszigetelődés, hiány formájában *éli meg*, a *gyanított* lehetséges teljesség alapján. És amennyiben a totalizáció maga történelmileg partikularizált, mint egy folyamatban levő totalizáció egyszerű mozzanata. Ma nem lehetséges, hogy egy író a saját világban való létét ne az One World-ben való lét formájában élje meg, azaz anélkül, hogy ne érezné magát érintve ez utóbbi ellentmondásaitól (például: atomfegyver, népi háború – ezzel az állandó alappal: a lehetőség a mai emberek számára, hogy radikálisan elpusztítsák az emberi fajt, a lehetőség, hogy a szocializmus felé haladjanak). Minden író, aki nem akarná visszaadni az atombomba és az úrkutatások világát, amennyiben azt a homályban, a tehetetlenségben és a nyugtalanságban megélte, egy elvont világról, nem itt erről beszélne, és csak mulattató vagy sarlatán lenne. Kevésbé számít a mód, ahogyan számot adna a helyzetbe való beilleszkedéséről: elég, hogy egy oldalról oldalra vonszolódo homályos szorongás fejezze ki a bomba létét, semmi szükség sincs, hogy a bombáról beszéljünk. Ellenkezőleg, az szükséges, hogy a totalizáció a nem-tudásban történjék és fordítva, amennyiben az élet az alapja mindennek és radikális tagadása annak, ami őt veszélybe sodorja, a totalizációt nem passzívan interiorizáljuk, hanem az élet kizárólagos jelentősége szempontjából ragadjuk meg. Az ambivalenciát, ami az irodalmi mű alapja, elég jól jelzi Malraux egyik mondata: „Egy élet nem ér semmit, semmi nem ér egy életet”, amely egyesíti a hátsó (minden életet közömbösen létrehozó és eltaposó) világ álláspontját és az egyediség álláspontját, amely nekitámad a halálnak és az autonómiájában nyilvánkozik meg.

Az író elkötelezettsége a nem közölhető (a megélt világban való lét) közlésére irányul, kiaknázva a köznyelvben tartalmazott dezinformációs részt és a feszültség, mint műve *értelme* fenntartására az egész és a rész, a totalitás és a totalizáció, a világ és a világban való lét között. *Magában a mesterségében* küzd a partikularitás és az egyetemes ellentmondásával. Miközben más értelmiségiek egy ellentmondásból látták megszületni funkciójukat hivatásuk egyetemes követelményei és az uralkodó osztály partikularista követelményei között, az író azt a kötelezettséget találja belső feladatának, hogy megmaradjon a megélt szintjén, miközben mint az élet állítását sugallja az *univerzalizációt a horizonton*. Ebben az értelemben nem véletlenül értelmiségi, mint ők, hanem *lényegénél fogva*. Pontosan ezért a mű magától megköveteli, hogy az író *rajta kívül* helyezkedjen el, az elméleti-gyakorlati szinten, ahol már a többi értelmiségi van: mert a mű egyrészt visszaállítása – a nem-tudás szintjén – a létnek egy bennünket eltaposó világban, másrészt megélt állítása az életnek mint abszolút értéknek, és követelése az összes többihez forduló szabadságnak.